

ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE NEVŞEHİR, NİĞDE, KAYSERİ VE
AKSARAY ÇEVRESİ'NİN SİYASİ, SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL TARİHİ

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN

Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SARAÇ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

igokhan@nevsehir.edu.tr

kursatkocak@nevsehir.edu.tr

huseyinsarac@nevsehir.edu.tr

Özet

Çeşitli nedenlerden dolayı anavatanları olan Türkistan'dan dünyanın değişik yönlerine özellikle de batıya doğru göç eden Türkler, Müslüman olduktan sonra da bu durumu sürdürmüşlerdir. Bu süreçte tarih boyunca gittikleri yerlerde pek çok devlet kurmuş, göç ettikleri yerlerde kendi medeniyetini tesis ederken medeniyetlere de tesir etmeyi başarmış bir millet olarak tarih sahnesinde kendini konumlandırmıştır. Özellikle Selçuklular zamanında büyük göç dalgaları halinde Anadolu'ya gelmeye başlamışlardır. Doğudan batıya doğru yayılan Oğuz göçleri Osmanlılar döneminde de devam etmiştir. Oğuzlar, Anadolu'ya çadırlarıyla, sürüleriyle bir daha geri dönmek üzere gelmişlerdir. Önce Selçuklular daha sonra da Osmanlılar Anadolu'ya gelen bu Oğuz kitlelerini yeni fethettikleri bölgelere yerleştirmek suretiyle buraların Türkleşmesini ve İslamlaşmasını sağlamışlardır. Daha önce Arapların bir asır boyunca Anadolu'ya yapmış oldukları seferler önemli sonuçlar doğurmamıştır. Araplar, buralardaki kuvvetlerin birçoğuna üstünlük sağlasalar da istedikleri başarıyı elde edememişlerdir. Daha sonra Türkler, aynı devletlerle bu topraklar üzerinde mücadeleye girişmiş ve kazandıkları başarılar sonucunda buraların bir Türk yurdu olmasını sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri

Abstract

Turks, immigrated to different places of the world especially to the West From Turkistan after starting immigration because of various reasons, continued these immigrations even after being Muslim. During this time, they founded lots of states and civilization and also affected other civilizations. So, thanks to these they placed as succesful nation in history stage. They moved to Anatolia in big tribes, especially in Seljuks' time Oguzs' migration, from the East to the West, went on in Ottoman time. Oguz settled in Anatolia for good with their tents and herds, flocks. First Seljuks and then Ottomans made Oguzs Turkish and Muslim by placed them in their regions. Arap expeditions ongoing for a century did not have significant results. Although they achieved most of

them, they could not achieve they goal. Later, Turks had wars with the same state on the same land and they made these lands Turkish lands as aresult of their success.

Keywords: Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri

Giriş

1071 Malazgirt Savaşı'nın ardından Türkler Anadolu'ya kitlesel göçler yapmış ve akabinde Anadolu'nun her bir köşesine Türk menşeli pek çok Oğuz boyu yerleşmiştir. Böylelikle mevcut yerleşim birimlerinin yanında Türk yerleşimleri de oluşmaya başlamıştır. Sürecin tamamlanmasının ardından Nevşehir, Niğde, Kayseri ve Aksaray'da 250 yıla yakın bir zaman diliminde Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Bu süreç zarfında Selçuklular günümüzde Nevşehir'in ilçelerinden olan Ürgüp (ilçeler arasında sosyal ve kültürel bakımdan öne çıkmıştır), Avanos, Sulusaray, Ortahisar ve Sulucakarahöyük (Hacıbektaş) gibi ilçelerinde, Niğde, Kayseri ve Aksaray şehir merkezlerinde ağırlıklı olarak etkinliğini hissettirmiş buralarda başta cami ve han olmak üzere kümbet, türbe, bedesten ve medreseler inşa etmişlerdir. Bilhassa bu dönemde Ürgüp (Brüküp) Selçuklular zamanında sosyal ve kültürel bakımdan öne çıkmıştır.

Nevşehir, Niğde, Kayseri ve Aksaray çevresi güney-kuzey, doğu-batı istikametinde Orta Anadolu ticaret kuşağı içinde yer alan önemli ticaret yollarının kesiştiği nokta üzerinde bulunması hasebiyle de stratejik bakımdan oldukça önemli bir yere sahiptirler. Günümüze kadar ulaşan kervansaraylar bunları göstermektedir. Yine aynı şekilde buralar, Selçukluların önemli merkezlerinden oldukları gibi Türk hâkimiyetinin varlığını güçlendirmeye yönelik önemli siyasi kararların alınıp daha sonra bu kararların uygulamaya geçirildiği önemli ulaşım yollarının kesiştiği bir coğrafi saha niteliği de taşımaktadırlar.

Bütün bunlar bizi bu bölgede ciddi bir araştırma yapmaya sevk etmiştir. Nevşehir ve civarındaki bölgelerde yapılan siyasî münasebetler, bu münasebetlerin neticeleri, adı geçen bölgelerdeki devlet ve beyliklerin var olma ve yok olma mücadelelerinin yanında bu ilişkilerin siyasî sonuçları, bu siyasî sonuçların neticeleri teferruatlı bir şekilde tahlil edilerek sorgulanmıştır.

Anadolu Selçukluları Döneminde Aksaray

Aksaray, 38 derece 22 dakika kuzey enlemleri ile 34 derece 02 dakika doğu boylamları arasında olup 980-1000 m. yüksekliğe sahiptir. Yüzölçümü 7997 km.'dir. Doğusunda Nevşehir, güneydoğusunda Niğde, batısında Konya ve kuzeydoğusunda Kırşehir yer almaktadır. Kaynağını Melendiz Dağı'ndan alan ve Tuz Gölü'ne dökülen Ulurmak'ın oluşturduğu oldukça geniş bir

ovada kurulmuştur.¹ Aksaray, geçmişi ilk çağlara kadar uzanan ve tarihi derinliğe sahip olan eski bir yerleşim yeridir. Batıdan doğuya, güneyden kuzeye uzanan askerî ve ticarî yollar üzerinde yer alması hasebiyle tarihi süreçte önemini her zaman muhafaza etmiştir. Aksaray ve çevresinin tarihi, şehrin çevresindeki höyüklerde yapılan kazılar neticesinde ortaya çıkartılan buluntulardan anlaşıldığı üzere neolitik döneme kadar inmektedir. Burası Antik dönemde yaygın olarak Garsauritis² veya Garsaura olarak bilinmekteydi³. Bu adlandırmanın yanında Taxara, Arckalais, Archelais, Karşaura, Kurşaura denildiği de olmuştur⁴. M.Ö. 3 bin yıllarında Hitit merkezlerinden biri olan Karşaura ile aynı yer olduğu kabul edilmektedir. Son Kapadokya Kralı Archelaos tarafından yeniden kurularak krallığın başkenti yapılmıştır. Şehrin başkent yapılmasının ardında da Archelais adıyla anılmıştır⁵. M.Ö. 713 yılından itibaren bölgenin Asur hâkimiyetine geçmiştir. Asurlar döneminde Aksaray'a Şinuhti denildiği ifade edilir. Daha sonra Frigler burayı hâkimiyetleri altına aldılar. M.Ö. 595 yılından itibaren Lidya ve Medler, M.Ö. 547 yılında ise Perslerin bölgede hüküm sürdüğü görülmüştür.⁶ 333 yılında Makedonya Kralı İskender'in Anadolu'daki Pers hâkimiyetine son vermesinin ardından başkenti Kayseri (Mazaka) olan Kapadokya Krallığı kurulmuştur. Aksaray Bölgesi M.Ö. 332-322 yıllarında Kapadokya Krallığına, M.Ö. 3012/M.S. 301 yılına kadar Makedonya Krallığına, M.Ö. 301-/M.S. 17 yılına kadar ise yeniden kurulan Kapadokya Krallığına bağlı kalmıştır.⁷

Eskiçağ tarihçisi olan Strabon, "Coğrafya" adlı kitabında Aksaray için büyük ama özelliği olmayan bir kasaba ifadesini kullanmıştır. Strabon'un yaşadığı dönemlerde önemini kaybetse de Aksaray, Konya'dan Kayseri'ye uzanan ticaret yollarının istikametinde bulunmaktadır. Bunun yanında Strabon, Archelaos'un, krallığının sonlarına doğru burasının Archelais olarak adlandırıldığını bilmemektedir. Buraya sülâle adının verilmesi, şehrin konumunu ve önemini ortaya koymaktadır⁸.

M. S. 17-395 yılları arasında Aksaray'ın da içinde yer aldığı Kapadokya Bölgesi, Roma'ya bağlı bir eyalet merkezi haline getirildi. Roma İmparatoru Cladius döneminde (M.S. 41-54) Aksaray'a Roma kolonistleri yerleştirildi. Bu gelişmeler ile beraber burası Clonia Archelais olarak adlandırıldı⁹. Leake 1844 yılında yayımladığı kitabında Antik Archelais olduğunu belirtir. Bunun

¹ İlhan Şahin, "Aksaray", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 291-292. Ayrıca Bkz. Nevzat Topal, *Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri*, Aksaray Valiliği Yayınları, Ankara, 2009 s. 31-32.

² Strabon, *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s. 3.

³ Mehmet Hamzakadi, "Aksaray'ın Tarihi ve Turistik Durumları", *Devrim*, Mart 1965, s. 2.

⁴ Topal, 2009, s. 32,33.

⁵ William Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (Çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1960, s. 314. Ayrıca Bkz. Şahin, 1989, s. 291.

⁶ Süleyman Özkan, "Aksaray İli Arkeoloji Araştırmalarına Toplu Bir Bakış", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, 1994, s. 167.

⁷ Strabon, 2006, s. 3-7.

⁸ Strabon, 2006, s. 61. Ayrıca Bkz. Muhammet Görür, "Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri", *Türkler*, C. 21, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 201-207.

⁹ Görür, 2002, s. 328.

yanında seyyahların Aksaray'dan bahsederlerken Aksaray şehrinin tam olarak nerede kurulduğunu tarif etmemelerini de eleştirir¹⁰. Ulu Irmak'ın kuzeydoğusunda çok az bir kısmı görülen duvar parçalarından hareketle önemli askerî ve ticarî yolları üzerinde ve düz bir alanda kurulmuş olunabileceği tahmin edilebilir¹¹.

Aksaray, 7. yüzyıldan başlamak üzere 10. yüzyıla kadar konumu itibariyle Bizans-Arap savaşlarının yaşandığı bir tampon bölge olmuştur. Aksaray'a Mervanoğlu Abdülmelik komutasında ilk İslâm ordusu 699 yılında gelmiştir. Bölge, kimi zaman Arap İslam orduları kimi zaman da Bizans'ın üstünlük sağlaması nedeniyle sık sık el değiştirmiştir. Şehir en son Arapların eline geçtiği zaman burası Qulonia diye adlandırılmaktaydı¹².

1071 yılında Anadolu kapılarının Türklere açılmasının ardından Selçuklu emir ve komutanları Anadolu'da fetih hareketlerine giriştiler. 1072 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve kardeşleri Mansur, Alpalek ve Devlet Donat ile beraber Anadolu'ya gelip Fırat Irmağı boylarını ve Urfa ve çevresini fethettiler. Daha sonra da Anadolu'nun iç kesimlerine yönelerek 1075 yılında İznik'i topraklarına kattılar. Ardında da bu şehri Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti yaptılar¹³. Aksaray, bu gelişmelerden kısa bir süre sonra 1077 yılında Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına dâhil edildi. Hatta 1080 olayları sırasında Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın adı Konya ve Aksaray hükümdarı olarak geçmektedir¹⁴. Sultan Mesud'un 1155 yılında ölümü üzerine oğlu II. İzzeddin Kılıç Arslan Anadolu Selçuklu Devleti'nin başına geçti¹⁵. Aksaray'da kendisi için bir saray inşa ettirdi. Askerleri için de çeşitli konaklama yerleri yaptırdı. Bunların yanında şehrin çehresini değiştirecek çeşitli sosyal müesseseler kurdurdu. Çarşı, medrese, cami, han, hamam ve zâviyeler bu müesseselerdendir. Bu dönemde Aksaray'ın adeta ordugâh ve gazâ üssü haline getirilmesinin yanında buralara Rum ve Ermenilerin girmesi yasaklandı¹⁶.

Şehir, Selçuklulardan sonra sırasıyla İlhanlı, Eretna, Karamanoğulları, Kadı Burhâneddin, tekrar Karamanoğulları ve Osmanlıların egemenlik sahası içinde yer almak suretiyle el değiştirmesi sonucunda oldukça tahrip oldu¹⁷.

Aksaray, 11. yüzyılın sonlarına doğru kesin olarak Selçukluların egemenliğine girmesinden sonra, adı geçen devletin yöneticileri tarafından hızlı bir şekilde bayındır hale getirilmeye

¹⁰ William Martin Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor. With Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*, Londra 1842, s. 75.

¹¹ Görür, 2002, s. 328.

¹² F. Hild ve M. Restle, "Koloneia", *Tabula Imperii Byzantini*, II, Wien 1981, s. 207. Ayrıca Bkz. Rıza Savaş, "Emeviler Devrinde Sâife Seferleri ve Kayseri", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (6-7 Nisan 2000), Kayseri 2000, s. 447.

¹³ Ali Sevîm-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi: Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 96-101.

¹⁴ M. Zeki Oral, "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, S. 5, 1962, s. 223-240.

¹⁵ Aksarâyî, *Müsâmeret'ül-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 62-99. Ayrıca Bkz. Ali Sevîm-Yaşar Yücel, 1989, s. 100.

¹⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 232-233. Ayrıca Bkz. Mesut Dünder, "Niğde Bor Hamamları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 44, C. 2, Ankara 2004, s. 162-163.

¹⁷ Görür, 2002, s. 330.

çalışılmıştır. Selçuklular döneminde inşa edilen dinî, ticarî, eğitim ve sosyal içerikli müesseseler ile surlar ve evler bize bu durumu kanıtlamaktadır.

Aksaray şehrinin bilinen beş kapısı bulunmaktadır. Bu kapılardan ilki güneydeki Ereğli Kapı'dır. İkincisi doğusundaki Kiçi Kapı'dır. Diğer kapılardan olan Küçük Kapı kuzeye, Meydan Kapısı güneye, Konya Kapısı ise kuzeye açılan ticaret yolları istikametindedir. Kiçi Kapı doğuda Ervah Mezarlığı ile bağ ve bahçelere açılmaktadır. Güneydeki Ereğli Kapısı iç kaleye açılmakta olup ticaretten çok devlet adamları, saray halkı ve askerler tarafından kullanıldığı tahmin edilmektedir. Diğer kapıların görevi de şehirlerarası transit ticaret yollarının kesiştiği kavşak noktalarını oluşturmaktadır¹⁸.

Tarihi süreçte özellikle Selçuklular döneminde ticarete kuzey-güney, doğu-batı istikametinde uzanan şehirlerarası yolları sayesinde Aksaray'ın önemli rolü olmuştur. Günümüze kadar ulaşan gerek Aksaray şehri sınırları dâhilinde gerekse yakın bölgelerdeki yol güzergâhlarında yer alan ve birbirlerine yakın mesafelerde bulunan hanlara bakılarak bu durumu bugün bile gözlemleyebiliriz. 1229 yılında yapıldığı anlaşılan Sultan Han, yapımı 1236 yılında tamamlanan Zazadin Han, 13. yüzyılda yapıldığı sanılan Akhan, 13. yüzyılın ikinci yarısında hizmete açıldığı tahmin edilen Obruk Han gibi yapılar Konya-Aksaray yolu üzerinde bulunan önemli eserlerdir. Yine aynı şekilde 12. yüzyılda inşa edilen Alayhan, 13. yüzyılın ilk yarısına ait eserlerinden olan Sarı Han, 1238-1243 yıllarında faaliyete sokulan Ağzıkarahan ve 13. yüzyılın ikinci yarısında tamamlanan Öresin Han'ı Aksaray-Nevşehir arasında inşa olunan eserlerdir. Yapılan eserler, dönemin ihtiyaçlarına cevap vermesi nedeniyle yenileri yapılmadığı görülmüştür. Bir diğer husus da Bizans döneminde kullanılan, Selçuklular ve Beylikler döneminde de eklemelerin yapıldığı zaman zaman sönmüşleşip canlandığı Aksaray'ın merkezinde yer alan çarşı kısmı, günümüzde minare mahallesinde ızgarayı andıran yollarıyla şehrin bu bölümünün eski dokusunu koruduğunu göstermektedir¹⁹.

Bu hanlardan, camilerden, hamamlar, kervansaraylar, çeşme, türbe ve köprülerden başlıcaları şunlardır:

Kılıç Arslan Hanı: II. Kılıç Arslan, şehrin imar faaliyetlerini sürdürdüğü dönemde şehir merkezine Penbe Han, Pamuk Han, Kapalı Han son yıllarda ise Belediye Hanı olarak adlandırılan Kılıç Arslan Hanı'nı yaptırdı. Bu han 1987 yılında kullanılamaz hale geldiği için Aksaray Belediyesi tarafından yıktırılmıştır. Hanın mimarî özelliklerine bakıldığında Selçuklular döneminde inşa ettirildiği rahatlıkla anlaşılabilmektedir²⁰.

¹⁸ Görür, 2002, s. 331.

¹⁹ Topal, 2009, s. 58-59. Ayrıca Bkz. Görür, 2002, s. 331-132.

²⁰ E. Nihal Çetintürk, "Aksaray-Kılıç Arslan Hanı", *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, VIII/2 (1983), s. 19.

Hacılar Hanı: Selçuklu eserlerinden olduğu düşünülen Hacılar Han'ı bugünkü Kurtuluş Mahallesi'nden Ervah Mezarlığı'na giden yol üzerinde bulunmaktadır. Hacca gitmek isteyen hacıların toplanıp hac vazifelerini yerine getirmek için yola çıktıkları mekân olarak bilinmektedir. Bazı araştırmacılar da تنها bir yerde olması hasebiyle böyle adlandırıldığını ileri sürmektedirler. Bu eser günümüzde mevcut değildir²¹.

Sultan Hanı: Konya-Aksaray yolu üzerinde Aksaray'dan 42 km. Aksaray iline bağlı Sultan Hanı Kasabası'nın içindedir. Sultan Hanı'nın kitabelerinde çok açık bir şekilde I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu I. Alâeddin Keykubad tarafından inşasına H. 626/M. 1228-29 yılında başlanılmak suretiyle hizmete açılmıştır.

Sultan Hanı açık ve kapalı kısımları avlunun ortasında bulunan köşk mescidi ile "Sultan Hanı" tipindeki kervansarayların en büyüklerinden biridir. Yapının köşelerinde ve bütün duvarlarının dışında büyük sık istinat kuleleri inşa edilmiş yirmi dört adet payanda bulunmaktadır. Kervansarayın taç kapısının da bulunduğu kuzey-doğu cephesinde çapraz tonozla örtülü giriş eyvanının iki yanında birer kapı ile avluya açılan ve avluya paralel tonozlarla örtülü üç mekân daha mevcuttur. Avlunun kuzey batı cephesi avluya dik tonozlarla örtülü birbirine kemerlerle bağlı iki sıra ayağın meydana getirdiği bir revak şeklindedir. Açık kısım ortasında dört kalın ayağa oturan kemerler üzerine inşa edilmiş bir köşk mescit bulunan avlu ile etrafına dizilmiş çeşitli mekânlardan meydana gelmektedir. Açık bölümün kible cephesinde her biri avluya dik beşik tonoz ile örtülü ve üç tanesi dışında diğerleri birer kapı ile avluya açılan dikdörtgen mekânlar sıralanmaktadır. Kapalı kısım, giriş yönünde uzanan tonoz örtülü bir orta sahnin ile buna dik olarak örülmüş tonozlarla örtülü dokuz adet enine sahninden meydana gelmektedir. Bu sahninlerden ortadaki diğerlerinden daha geniş olup, orta sahninle kesiştiği yerde ışıklık yer almaktadır.

Kesme taş malzemeyle, yığma duvar tekniğinde inşa edilen yapının mermer giriş portalı, cephe köşelerinde yükselen iki kule arasında, oldukça ihtişamlı görülmektedir. Portal dört bordürden oluşmaktadır.²²

Alayhan: Aksaray-Nevşehir-Kayseri yolu üzerinde aynı adı taşıyan köyün 3 km. doğusundaki Han Yaylası'nda bulunmaktadır. Sağ ve solda yedişer bölümden oluştuğu, kemer ve kemer tırnaklarının kalıntılarından anlaşılmaktadır. Bütün kubbeler tonozlar ve hanın üzerinde bulunan gözetleme kulesi yıkılmıştır. Ayakta kalan kısımlardaki izlerden anlaşıldığına göre, yapı girişten itibaren sağ ve sol taraflarda birbirine yarım daire kemerlerle bağlı, ikişer ayak olmak üzere derinlemesine 6 sıra halinde 24 ayaktan oluşmaktadır.

Moloz taşla yığma olarak inşa edilen yapı, düzgün kesme taş ile kaplanmıştır. Taç kapı sade bir şekilde tezyin edilmiştir. Taç kapının en dışında tezyinatsız geniş bir şerit yer almaktadır.

²¹ İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde-Aksaray Tarihi*, C. I, İstanbul 1974, s. 1083-84. Bkz. Topal, 2009, s. 62.

²² <http://www.aksaraykulturturizm.gov.tr/TR,63658/hanlar-ve-kervansaraylar.html> (03.06.2016).

İkinci şeritte, sade bir zikzak bulunmaktadır. İç içe iki sekizgenin meydana getirdiği küçük bir yıldız motifi, taç kapının asıl tezyinatını oluşturmaktadır. Aynı desen daha küçük bir düzenlemeyle kemerde de tekrar edilmiştir. Kemerin sağ tarafında bir kitabe mevcuttur. Kilit taşı hizasında, tek başlı, çift gövdeli bir aslan figürü yer almaktadır. Bu aslanın kuyruğu yılan şeklindedir. Kitabesinde yapılış tarihi tespit edilemeyen kervansarayın, tarihlendirilmesinde çeşitli ipuçları vardır. Süsleme özellikleri ve eski kaynaklarda geçen ismi çeşitli ipuçları vermektedir. Bu bilgi ve görüşlerin ışığında 12. yüzyılın son yıllarında veya 13.yüzyılın başlarında Anadolu Selçukluları döneminde yaptırıldığı düşünülmektedir.²³

Ağzıkarahan: Aksaray-Nevşehir karayolunun 15. km.'sindedir. Kervansaray açık ve kapalı kısımları ve açık kısmın ortasında bulunan köşk mescidi ile "Sultan Han" tipindedir. Eski kaynaklarda Hoca Mes'ud Ribatı olarak geçen kervansarayın bugün kullanılan Ağzıkara Han adı, oldukça yenidir ve adını yakınındaki köyden almaktadır. Yapıya özel yuvaları içinde bulunan, iki kitabesinde belirtildiği üzere H. 628-M. 1231 ile H. 637-M. 1239-40 yılları arasında Selçuklu sultanları I. Alâeddin Keykubad (M.1219-1236) ile oğlu II. Gıyâseddîn Keyhüsrev (M. 1236-1246)'in hükümdarlık günlerinde inşa edilmiştir²⁴.

Giriş kapısı, kervansarayın eksenini ve kapalı kısım girişi ile aynı doğrultuda değildir. Yapının köşelerinde ve taç kapının olduğu güney-batı duvarı hariç, diğer kenarlarında 14 adet ağırlık kulesi şeklinde payandalar bulunmaktadır.

Taç kapının eyvanı kuzey-doğu duvarında bulunan eyvanın karşısına isabet etmektedir. Avlunun güney-batı duvarının taç kapıdan sonraki kısmında ise avlu yönleri açık tonoz ile örtülü üç küçük mekân ve bunların arkasına rastlayan yine tonoz ile örtülü bir diğer mekân bulunmaktadır. Kapıdan hanın yolcularının konaklayacakları ve eşyasını muhafaza edeceği odaların ve revakların bulunduğu yere girilmektedir. Yolcuların abdest alacakları abdestlik sağ kısmın sonundadır. Yapı bütünüyle ayaktadır.

Ak Han: Aksaray'la Sultan Han'ı arasında Aksaray-Konya şosesinin, Konya'ya giderken solundadır. Yapı şu an mevcut olmadığından bilgi edinilememektedir. Dönemin diğer yapılarına uygun olarak kesme taş malzemeyle, yığma duvar tekniği kullanılarak inşa edilmiş olmalıdır. Yapı bugün Ak Han adı ile anılmakta ise de, eski kaynaklarda bu isimle bir kervansaraydan bahsedilmemektedir. Buna karşılık kaynaklarda Kılıç Arslan Hanı veya Kılıç Arslan Ribatı adına rastlanmaktadır. Bu durumda kervansarayın II. Kılıç Arslan'ın hükümdarlık yıllarına rastlayan M.S 1156-1192 tarihleri arasında yapıldığı düşünülebilir. Yapının kitabesi kaybolmuştur. Bugün kervansaraydan 4-4,5 m. yüksekliğinde, üzerinde tek bir kesme taş hariç, bütün kesme taş kaplamaları sökülmüş bir duvar parçası kalmıştır.

²³ <http://www.aksaraykulturturizm.gov.tr/TR,63658/hanlar-ve-kervansaraylar.html> (03.06.2016).

²⁴ Nermin Şaman Doğan, "Nevşehir ve Çevresindeki Selçuklu Kervansaraylarının Süsleme Programı Üzerine Görüşler", *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 16-19 Kasım 2011 Nevşehir, s. 419-420.

Öresin Han (Tepesi Delik Han): Aksaray-Nevşehir yolu üzerinde bulunan kervansaray Aksaray'a yaklaşık 21 km. mesafededir. Üzeri, enine ve boyuna yarım daire beşik tonozla örtülü dikdörtgen bir plana sahiptir. Yapının dar kenarı boyunca dörder, uzun kenarı boyunca altışar adet olmak üzere 24 yığma ayağı bulunmaktadır. Dar kenar boyunca yerleştirilmiş olan dörder ayak geniş ekseni boyunca uzanan yarım daire beşik tonoz örtülü beş sahnin meydana getirmektedir. Yanlarda bulunan ikişer sahnin, girişte, ortada ve en sonda yarım daire beşik tonozla örtülü enine üç sahnin ile kesilmektedir. Ortadaki boyuna sahnin ile enine sahninlerden, ortada olanların kesiştikleri yerde, yani yapının tam ortasında kubbe ile örtülü aydınlık feneri yer almaktadır²⁵. Kitabesi bulunmadığından yapının, yaptırılan ve yapılış tarihi belli olmayan yapının girişi ve ön kısmı tamamen yıkık diğer kısımlar da çok harap durumdadır.

Ulu Cami: Aksaray'daki Ulu Cami, sur içerisinde bulunan Hamidiye Mahallesi'nde çarşının yakınında ve belediye parkının doğu tarafında, kütüphane binasının güneyinde yer almaktadır. Caminin Sultan I. Kılıç Arslan'ın oğlu I. Mesud (1116-1155) zamanında yaptırıldığını ileri süren araştırmacılar olduğu gibi Karamanoğlu Mehmet Bey zamanında inşa ettirildiği yönünde bilgiler de mevcuttur. I. Mesud'un yaptırdığı yönünde bilgiler daha muteberdir. Bu cami halk arasında Karamanoğlu Cami olarak da bilinmektedir. Cami II Kılıç Arslan döneminde tamir ettirilmiştir. En önemli özelliklerinden biri minberinin abanoz ağacından yapılmış olmasıdır. Cami ibadete açık olup gayet iyi durumdadır²⁶.

Kızıl (Eğri) Minare: Aksaray Kızıl Minare Cami, Şamlı Mahallesi Nevşehir Caddesi'nde bulunmaktadır. Caminin minaresi eğik olduğundan dolayı eğri minare, kullanılan malzemeden dolayı kızıl minare olarak adlandırılmaktadır. Caminin yapım tarihiyle alakalı çeşitli görüşler bulunmaktadır. Mimarî özelliklerinden ötürü caminin Selçuklu eseri olduğu kabul edilmektedir²⁷.

Kesik Minare Cami: Geçmiş yıllarda Küçük Bölcek mahallesinde bulunduğu bilinen ancak bugün mevcut olmayan caminin 13. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Günümüzde caminin sadece minaresi bulunmaktadır²⁸.

Hacı Yusuf Mescidi: Aksaray'ın Taşpazar Mahallesi'nde bulunmaktadır. 7x10 m. ebatlarında dikdörtgen bir yapıdır. Günümüzde halk arasında cıncıklı veya sırçalı mescidler olarak da ifade edilmektedir. Kitabesi mevcut değildir. 13. asrın ilk yarısında Aksaraylı Hacı Yusuf tarafından yaptırılmıştır²⁹. Minaresi bulunmamaktadır³⁰.

Tekke Mescidi/Cami: Taşpazar Mahallesi'ndeki Pir Ali Sultan Tekkesi'nin kuzey doğusunda bulunmaktadır. Günümüzde Araçzade Cami olarak da bilinmektedir. Halk arasında

²⁵ <http://www.aksaraykulturturizm.gov.tr/TR,63658/hanlar-ve-kervansaraylar.html> (03.06.2016).

²⁶ Topal, 2009, s. 80-82.

²⁷ Topal, 2009, s. 82.

²⁸ Topal, 2009, s. 83-84.

²⁹ Ömür Bakırer, "Aksaray Cıncıklı Mescid Ön Yüz Yüz Düzeni İçin Bir Deneme", *IX. Vakıflar Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 89-100.

³⁰ Topal, 2009, s. 84.

yaygın olarak Tekke Cami olarak da adlandırılmaktadır. 5x5 m. büyüklüğünde olup mescitte kullanılan malzeme ve mimarî yapısından dolayı 13. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir³¹.

Muzafferiye Medresesi: Sur dışında yer alan medresenin yapılış tarihi ve kimin tarafından yaptırıldığı ile ilgili değişik görüşler ileri sürülse de Selçuklular zamanında inşa edildiği yönünde araştırmacılar hemfikirdirler³².

Bedriyye Medresesi: Taşpınar Mahallesi'nde Cıncıklı Mescidi'nin batısında yer almaktadır. Selçuklular döneminde Bedreddin Yusuf tarafından inşa edildiği öngörülmektedir. Günümüzde mevcut değildir³³. Osmanlı kayıtlarında bu medrese ile alakalı bilgiler mevcuttur³⁴.

Melikiye Medresesi: Günümüzde mevcut olmayan yapının Fatih devri Aksaray kayıtlarında mevcut olan eserler arasında adı geçmektedir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde yaptırıldığı anlaşılmaktadır³⁵.

Ebubekiriye Medresesi: I. Alâeddin Keykubad döneminde (1220-1237) yapıldığı anlaşılan medrese günümüzde mevcut değildir. Fatih devri Aksaray vakıfları arasında kaydı bulunmaktadır³⁶.

Seyfiye Medresesi: Meydan Mahallesi'nde olduğu belirtilen medresenin günümüzde kalıntıları dahi mevcut değildir. Medrese, I. Alâeddin Keykubad döneminde (1220-1237) yapıldığı ileri sürülmektedir. Fatih devri Aksaray vakıfları arasında kaydı bulunmaktadır³⁷.

Hüsamiye Medresesi: Medrese, Gündoğdu Mahallesi'nde bulunmaktadır. II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında yapıldığı bilinmektedir. Bu medreseye Subasan Medresesi de denilmektedir. Harabe halinde yakın dönemlere kadar bilinse de günümüzde kalıntıları dahi bulunmamaktadır³⁸.

Taciye Medresesi: Dere Mahallesi'nde bulunmaktadır. 13. yüzyılın ikinci yarısında Taceddin Mutez tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir³⁹.

Beramuniye Medresesi: Sur dışında olduğu tahmin edilen ve yeri tam olarak bilinmeyen yapının Gâzân Han tarafından 1299 yılında Aksaray'a gönderilen Sutay'ın oğlu Baranbay tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Medresenin günümüzde varlığı mevcut değildir⁴⁰.

Saray Hamamı: Günümüzde mevcut olmayan saray hamamı, bugünkü Hükümet Konağı, Adliye Binası ve Atatürk Anıtı'nın bulunduğu yerin doğusunda kalan Bankalar Caddesi civarında

³¹ Konyalı, 1974, C. II, s. 1152. Ayrıca Bkz. Görür, 2002, s. 65, Topal, 2009, s. 85.

³² Konyalı, 1974, C. I, s. 1328. Ayrıca Bkz. Topal, 2009, s. 89-90.

³³ Konyalı, 1974, C. I, s. 1308. Ayrıca Bkz. Topal, 2009, s. 90.

³⁴ Feridun Nafiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s. 57-58.

³⁵ Konyalı, 1974, C. I, s. 507. Ayrıca Bkz. Uzluk, 1958, s. 57, Topal, 2009, s. 90.

³⁶ Konyalı, 1974, C. I, s. 1321-1322. Ayrıca Bkz. Topal, 2009, s. 91.

³⁷ Konyalı, 1974, C. I, s. 1329-1332. Ayrıca Bkz. Topal, 2009, s. 91.

³⁸ Topal, 2009, s. 92.

³⁹ Topal, 2009, s. 92.

⁴⁰ Topal, 2009, s. 92-93.

olduğu tahmin edilmektedir. II. Kılıç Arslan döneminde inşa edildiği ileri sürülmektedir⁴¹. Hatta Tebrizli Şemseddin'in bu hamamda rahatsızlandığı, ardından öldüğü belirtilir. Osmanlı belgelerinde ise bu yapıdan hiç bahsedilmemiştir. Bu durumda hamamın erken bir tarihte yıkıldığı düşünülebilir⁴².

Kılıç Arslan Hamamı: Hamam, Sofular Mahallesi'nde Aksaray Lisesi karşısındadır. Halk arasında eski hamam veya Kılıç Arslan Hamamı olarak da ifade edilir. II. Kılıç Arslan döneminde yapıldığı bilirse de bazı araştırmacılar hamamın mimarî özelliklerinden yola çıkarak Karamanoğulları döneminde inşa edildiğini ifade ederler. Bu durumda hamamın Karamanoğulları döneminde yenilenmesi muhtemeldir⁴³. Kubbesi hariç diğer kısımları yıkılmıştır. Kullanılamaz haldedir⁴⁴.

Ağzıkarahan Hamamı: Düzgün kesme taştandır. Giriş bölümü dikdörtgen planlı ve tonoz örtülüdür. Bu bölümden birbirine bağlantılı 4 odaya geçilir üzeri kubbeyle örtülü olduğu anlaşılan bu odalarda kubbeyle geçişler pandantiflerle sağlanmıştır.

Tuğracı Hüsam Çeşmesi: Selçuklular döneminde inşa edilen çeşmeler genellikle ana yola yakın yerlerde veya cami, medrese veyahut han gibi yerlerin iç avlularının yakınlarında inşa edilmişlerdir. Aksaray'da Selçuklular tarafından yaptırıldığı tespit edilebilen çeşme bulunmamaktadır. Ancak kitabe veya vesikası günümüze kadar ulaşmayan ve bir dönem zafer mahallesinde olduğu tahmin edilen bir çeşmeden bahsedilmektedir. Aksarayî, devrin siyasî hadiselerini anlatırken Tuğracı Hüsam Çeşmesi'nden bahsetmektedir. Günümüze bu çeşme mevcut değildir⁴⁵.

Kılıç Arslan Türbesi: Türbe, Aksaray'ın doğusunda yer alan kırk kızlar deneni harabenin yanında yer almaktadır. Tam olarak ne zaman yapıldığı yönünde ise tartışmalar bulunmaktadır. Yusuf Akkurt ve Muallim Hüsnü gibi araştırmacılar türbenin IV. Kılıç Arslan'ın kızı Gürcü Hatun tarafından yaptırıldığını belirtmektedirler⁴⁶. Bir diğer görüş ise türbenin XII. yüzyılın sonlarında II. Kılıç Arslan için yaptırıldığını ileri sürmektedir. Bu görüş önceki görüşe göre daha ağır basmaktadır. Bilindiği üzere II. Kılıç Arslan, oğlu Melikşâh'a karşı giriştiği Aksaray Muharebesi sırasında ölmüştü. Mumyalanması ise türbenin yakınlarında yer alan köşkte yapılmış ve iç organları da türbenin hemen yakınında bir yere gömülmüştü⁴⁷.

⁴¹ Konyalı, 1974, C. II, s. 1633.

⁴² Topal, 2009, s. 95-96.

⁴³ Konyalı, 1974, C. II, s. 1633. Ayrıca Bkz. Topal, 2009, s. 96.

⁴⁴ Çetintürk, 1983, s. 244. Ayrıca Bkz. Topal, 2009, s. 96-97.

⁴⁵ Aksarayî, 2000, s. 98. Ayrıca Bkz. Topal, 2009, s. 104-105.

⁴⁶ Muallim Sapançalı Hüsnü, *Husan Dağı'nda İlmî Cevelan*, Kömen Yayınları, Aksaray 1982, s. 51

⁴⁷ Topal, 2009, s. 105.

Nefise Hatun Türbesi: Günümüzde nerde olduğu tam olarak bilinmemekle beraber burada yatan mübarek kişinin Nefise Hatun olduğu bilinmektedir. Bu durum Fatih dönemi Aksaray vakıflarından anlaşılmaktadır⁴⁸.

Kerimüddin Mahmud Oğlu Mehmet Türbesi: Türbe, bugün mevcut olmamakla beraber Sebil Mahallesi girişinde yer alan Ervah kabristanlığının yakınlarında olduğu bilinmektedir. Bahsedilen yerin yakınında bulunan mezar kitabetinden anlaşılmaktadır⁴⁹.

Çaput Baba Türbesi: Şifahane Mahallesi'nde bulunmaktadır. Türbe olduğu belirtilen yerin duvarı moloz taşlarla örtülü bir haldedir. Son yıllara kadar gelebilen bir sanduka bulunmaktaydı. Ancak yakın dönemlerimizde bu sanduka kaybolmuştur. Günümüzde ise eserin mezar odasının dışında kitabesi dâhil herhangi bir bölümü mevcut değildir⁵⁰.

Anonim Türbe: Ervah Mezarlığının yakınlarındadır. 13. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Bu türbenin Taceddin Mutez'e ait olduğunu söyleyen araştırmacılar da mevcuttur. Türbenin 1929 yılında dönemin belediye başkanı Hadi Arıbaş tarafından yıktırıldığı ileri sürülmektedir. Yapı günümüzde mevcut değildir⁵¹.

Başköprü: Ulu Irmak üzerinde yer alan ve Perekzade İbrahim Efendi Cami'nin yanında bulunan köprü, Dere ve Çerdiğin Mahallelerini birleştirmektedir. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan köprüde ikisi serbest, ikisi de kenarlarda olmak üzere dört destek üzerine kuzey-güney doğrultusunda atılan sivri kemerlerle ortadaki büyük, kenarlardaki küçük olmak üzere üç gözlü olarak yapılmıştır. Büyük kemeri taşıyan ayaklarda üçgen kesitli sel yaranlar görülmektedir. Kesme taş, moloz taş ve demir malzeme kullanılmıştır. Küçük kemerlerden biri Ulu Irmak duvar içerisine alınırken ırmağın dışında kalmış ve tamamen toprak ile örtülmüştür. Son yıllarda Aksaray Belediyesi tarafından üzeri betonla kaplanmış ve genişletilmiştir. Kenarlarına da demir korkuluklar yapılmıştır.

Nakkaş Köprü: Ulu Irmak üzerinde yer alan köprü, Nakkaş ve Meydan Mahallelerini birleştirmektedir. Kesme taştan inşa edilen köprü üç gözlüdür. Gözler sivri kemerli olup biri büyük, ikisi küçüktür. Büyük kemeri taşıyan ayaklarda üçgen kesitli sel yaranlar görülmektedir. Süslemesi yoktur. Ulu Irmak duvar içerisine alınırken küçük kemerlerden bir tanesi tamamen, diğeri yarı yarıya toprak altında kalmıştır. Son yıllarda Aksaray Belediyesi tarafından üzeri betonla kaplanmış ve genişletilmiştir. Kenarlarına da demir korkuluklar yapılmıştır.

Anadolu Selçukluları Döneminde Niğde

Niğde, İç Anadolu Bölgesi'nin güneyinde tepelerin arasında yer alır. Şehrin deniz seviyesinden yüksekliği 1200 m.'dir. 37 derece 25 dakika ve 38 derece 58 dakika kuzey paralelleri

⁴⁸ Uzluç, 1958, C. II, s. 58. Ayrıca Bkz. Topal, 2009, s. 106.

⁴⁹ Konyalı, 1974, C. II, s. 1416. Ayrıca Bkz. Topal, 2009, s. 106.

⁵⁰ Konyalı, 1974, C. II, s. 1456. Ayrıca Bkz. Topal, 2009, s. 107.

⁵¹ Konyalı, 1974, C. II, s. 1413-1415. Ayrıca Bkz. Topal, 2009, s. 106.

arasında, 33 derece 10 dakika ve 35 derece 25 dakika batı meridyenleri arasında yer alır. Niğde'nin kuzeybatı kısmında Melendiz Dağı, güneydoğusunda ise Toroslar arasındaki önemli bir geçit yeri üzerindedir. Kuzeybatısında Aksaray, kuzeyinde Nevşehir, kuzeydoğusunda Kayseri, batı ve güneybatısında Konya, güneyinde İçel güneydoğu ve doğusunda Adana şehirleri ile çevrilidir. Şehrin batı kesimleri hafif dalgalı düzlüklerden oluşurken diğer kesimleri ise dağlık ve engebeli arazilere sahiptir⁵². Ankara'ya 335, Konya'ya 250, Kayseri'ye 133, Adana'ya 209 km. mesafededir⁵³.

Bu bölgedeki ilk yerleşimleri Hititler dönemine kadar indirmek mümkündür. Hitit belgelerinde geçen Naghita'nın Niğde olabileceği ileri sürülmektedir. Günümüzde Kemerhisar olarak adlandırılan antik Tyana kenti bile Niğde'ye 23 km. mesafede bulunur. Tyana, Arap coğrafyacılar tarafından Tavana olarak zikredilmiş olup bölgenin en büyük merkezlerinden biri idi⁵⁴.

Şehrin adının nereden geldiği konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüş bu görüşlerden en makbul olanı; Hititler döneminde Naghita/Nagidos ortaçağ kaynaklarında ise Nekîdâ/Nekîde şekline dönüştüğü şeklindeki görüştür. Niğde/Nikde şekline ise ilk defa 14. yüzyılda Hamdullah el-Müstevfî'nin Nüzhetü'l-kulûb adlı eserinde rastlanmıştır. Ortaçağ İslâm kaynaklarında burası için Dârüllpehlevâniyye ve Ma'sûkiyye unvanlarının kullanıldığı belirtilir⁵⁵.

Niğde'nin de içinde kaldığı bölge, Frig ve Pers hâkimiyeti altına girmesinin ardından Makedonyalıların egemenliği altına girer. Kurulan Pontus Krallığı'nın ardından I. yüzyılda Roma İmparatorluğu'na dâhil olur. Bizans idaresi döneminde de Arap akınlarından etkilenir. Kısa süreliğine de olsa 707 yılında Tyana Müslümanların hâkimiyetine geçer. Ancak bu durum uzun sürmez. Bölge Emevîler ve Bizans arasında sürekli el değiştirir. 806 yılında ise kesin olarak İslâm topraklarına katılır. 965 yılında İmparator II. Nikephoros tarafından tekrar Bizans hâkimiyetine giren Niğde, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin hâkimiyetine girdi. Niğde ve çevresi I. Süleyman Şah zamanında Ebû'l-Kâsım'ın kardeşi Ebû'l-Gazî Hasan vali tayin edildi. Şehrin yakınlarındaki Hasan Dağı'nın da adını bu validen aldığı ileri sürülür⁵⁶.

1211 yılında Selçuklu tahtına oturan I. İzzeddîn Keykâvus, kardeşi Alâeddîn Keykubad ile olan mücadelesi sırasında kardeşine karşı başarısız oldu ve Lülüve (Ulukışla) Kalesi'ne çekilmek zorunda kaldı. İzzeddîn Keykâvus, Niğde ve çevresini devrin kudretli emirlerinden olan Zeyneddîn Beşâr'a verdi. Zeyneddîn Beşâr'ın Niğde Emirliği 1223'de idam edilmesine kadar sürdü. Bu tarihten sonra Niğde doğrudan sultana bağlı bir şehir konumuna geldi. Bunun yanında şehir

⁵² Mustafa Oflaz, "Niğde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s. 92. Ayrıca Bkz. Ayşegül Hüseyinklioğlu-Handan Arslan, "16. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Niğde Kazası Yerleşme Merkezlerinin Tespiti", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 2, Elazığ 2009, s. 300.

⁵³ Ahmet Akşit, *Selçuklular Şehrinde Niğde Şehri*, Kömen Yayınları, Konya 2012, s. 5.

⁵⁴ Oflaz, 2012, s. 92.

⁵⁵ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, (Çev. A. Sait Aykut), C. I, Yapı Kredi Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s. 415.

⁵⁶ Oflaz, 2012, s. 92.

yeniden imar edilerek bir ilim merkezi haline getirildi. 1230 yılında Selçuklular ile Moğollar arasında yapılan Yassıçemen savaşının ardından Alâeddin Keykubad, Niğde'yi kendisine tâbi olan Hârezm Beyi'ne verdi. 1262 yılı sonrasında Moğolların desteğiyle Muînüddin Pervâne'nin eline geçince Niğde, Hatîroğlu Şerefeddîn'e ıktâ olarak verildi. Şerefeddîn otorite boşluğundan faydalanıp bir süre sonra Moğollara isyan edince Moğollar Niğde'ye yeniden hâkim oldular ve Şerefeddîn'i idam ettiler. 14. yüzyılın ilk yarısında Niğde ve çevresi Eretnaoglularının idaresi altına girdi. Eretna Beyi'nin ölümü üzerine Karamanoğlu Alâeddin Bey 1366-67 yıllarında Niğde ve Aksaray'ı topraklarına kattı. 1397 yılında da bölge Osmanlılar tarafından fethedildi.⁵⁷

Niğde şehrinin çekirdeğini oluşturan kısım, üstünde kalenin bulunduğu tepedir. Şehir bu kalenin etrafında zamanla şekillenmiştir. Niğdeli Kadı Ahmed'in 13. yüzyılda kaleme aldığı eserinde verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere şehir surları ilk defa I. Süleyman Şah tarafından yaptırılmıştır.⁵⁸ Türkler, Niğde'yi Bizanslılardan devralmıştır. Fakat şehrin mimarî mirasının ne olduğu konusunda bilgi mevcut değildir. Niğde'nin şehir olarak genişlemesi Anadolu Selçuklularından itibaren başlamıştır. Şehir merkezinde Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Eretna, Karamanoğulları ve Osmanlı dönemine ait yapılar mevcuttur. Bu yapılar arasında kale, cami, mescid, medrese, dergâh, türbe, han, bedesten, hamam, çeşme ve bir de saat kulesi bulunmaktadır.

Bedesten ve Hanlar: Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli şehirlerinden olan Konya, Kayseri ve Sivas'ta olduğu gibi Niğde şehrinin merkezinde de bedesten ve hanlar bulunmaktaydı. Üstü kapalı ve korunaklı yapılar olan bedestenlerde kıymetli kumaş, mücevher ve diğer değerli yüksek eşyaları satılmaktaydı. Karamanoğulları dönemini anlatan belgelerden anlaşıldığı üzere Niğde'de Bezzazlar Çarşısı olarak adlandırılan bir yer bulunuyordu. Bu çarşı Sungur Bey Cami'nin yakınında yer alıyordu. Adı geçen camide yer alan 1335 ve 1470 tarihli vergi kitâbesinden de Bezzazlar Çarşısı'nın Sungur Bey Cami'nin yakınında olduğu anlaşılmaktadır⁵⁹.

Çarşı ve Pazarlar: Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Selçuklular devrinde Niğde'de Bezzazlar Çarşısı bulunmaktaydı. Esnaf bu çarşılarda kiraladıkları veya satın aldıkları dükkânlarda mesleklerini icra ediyorlardı. Bezzazlar Çarşısı gibi bir de Debbağlar Çarşısı vardı. Bugün halk arasında tabakhâne olarak adlandırılan yer Debbağlar Çarşısı olmalıdır. Bunun yanında bir de şehrin doğusunda zahire ve hayvan pazarı bulunuyordu⁶⁰.

Niğde Alâeddin Camisi: Niğde Kalesi içerisinde bulunan Alâeddin Camisi üç satırlık mermer kapı kitâbesinde yer alan bilgiye göre Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde, Onun adına Beşar B. Abdullah (İmrahor Zeyneddîn Beşâra Bey) tarafından H. 620/M.1223 yılında

⁵⁷Oflaz, 2012, s. 93. Ayrıca Bkz. Ahmet Akşit, "Selçuklular Devri Niğde'sinde Sosyal Tabakalar", *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 2009, s. 40.

⁵⁸Oflaz, 2012, s. 92.

⁵⁹Osman Nuri Ergin, "Bedesten", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989, s. 440-442. Ayrıca Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfıyesi", Ankara, 1942, s. 60, Ahmet Akşit, *Selçuklular Devrinde Niğde Şehri*. Kömen Yayınları, Konya, 2012, s. 21

⁶⁰Akşit, 2012, s. 22.

yaptırılmıştır. Giriş kapısının üzerine yerleştirilen bir başka kitâbeden de caminin mimarlarının Mahmut'un oğulları Sıdık ve Gazi ustalar olduğu öğrenilmektedir. Giriş kapısı üzerinde beyaz mermerden üç satırlık kitâbesi bulunmaktadır. Bu kitâbenin mealen anlamı şöyledir: “Keyhüsrev’in oğlu, Sultanların Sultanı Büyük Sultan Keykubad’ın ki her tarafa övüle hükümdarlığı devrinde. Allah’ın şefaatine muhtaç olan aciz bendesi Abdullah oğlu Beşâra bu caminin inşasını emretti. Mustafiran günahlarına tövbe edilmiş Alâeddin tarafından H. 620/M. 1223 tarihinde inşa edildi”. Bu kitâbenin dışındaki üçüncü bir kitâbede de Kur’an’dan alınma ayetler yazılıdır. Selçuklu mimarisi Ulu Cami plan tipinde olan bu yapı sarı ve gri renkli düzgün kesme taştan yapılmıştır. Böylece caminin kütleli görünümü hafifletilmek istenmiştir. Kareye yakın, 20.90x25.90 m. ölçüsünde dikdörtgen planlıdır. İbadet mekânı iki sıra halinde dörder paye ile üç sahna ayrılmıştır. Bunlardan orta sahnın diğerlerinden daha geniş olup, orta sahnın ortasına mukarnaslı bir kubbe yerleştirilmiştir. Bu kubbe üzerinde de aydınlık feneri bulunmaktadır. Caminin doğu yönündeki anıtsal cümle kapısı yan tarafa doğru kaydırılmıştır. Dikdörtgen olan bu portal, caminin yüksekliğini aşmaktadır. Tamamen geometrik bezemeye süslenmiştir. Bu bezemelerde yarım yıldızlar, yarım daireler, yıldızlar ve sekiz kollu yıldız motifleri görülmektedir. Ayrıca kitâbenin iki yanındaki kabartma motiflerin arslan başı veya kadın başı oldukları da bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir. Giriş kapısı basık kemerlidir ve kemer taşlarının uçları testere biçimindedir. Bu kapının yanı sıra minarenin alt köşesinde Selçuklu nişi şeklinde ikinci bir kapı daha bulunmaktadır. Bu kapı ahşap hatıllı özel bir mahfile açılmaktadır. Anadolu’da yapılmış olan Beylikler, Selçuklular döneminde görülen özel mahfillerin erken örneklerinden birisi de burada karşımıza çıkmaktadır. Caminin ön bölümü mihrap duvarı boyunca yükseklikleri ve görünümleri birbirlerinden farklı yan yana üç kubbe ile örtülmüştür.⁶¹

Ali Bey Mescidi: 702/M. 1302 yılında Anadolu Selçukluları döneminde inşa olunan ve Saruhan Mahallesi’nde bulunan mescit, Ali isimli bir şahıs tarafından yapıldığı bilinmekle beraber kitabesinde bu kişinin yaptırdığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁶²

Köhne Medrese: İhtisas eğitimi yapılan kurum olan medreseler başta Konya, Kayseri ve Sivas olmak üzere pek çok Selçuklu şehrinde medreselerin inşa edildiği bilinmektedir. Bu eserlerin devrin sultanları, hanedan mensupları ve ümerâ mensupları tarafından inşa edildikleri

⁶¹ Mustafa Kemal Şahin, “Anadolu’da Selçuklu Döneminde Niğde ve Kayseri Çevresinde Bulunan Taç Kapılar Üzerinde Bazı Düşünceler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 25, Hamza Gündoğdu Armağanı, 2013, s. 473-474. Ayrıca Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 341-342.; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 22-24.; Mustafa Safran, “Alaettin Keykubad’ın Otorite Anlayışı ve Ümera Katli Meselesi”, *Selçuklu Dergisi*, (1988), S. 3., I. Alaettin Keykubad Özel Sayısı, Haziran Konya, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırma Merkezi Yayınları, s. 97-103.; Faruk Yılmaz, *İlk Çağda Günümüze Niğde Tarihi*, Niğde Kültür Kitabevi Yayınları, Niğde, 1999, s. 285-292.; F. Şamil Arık, “Selçuklu Devleti’nde Siyaseten Katl”, *Belleken*, C. LXIII, (1999), S. 236, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 43-93.; <http://www.nigdemuhtulugu.gov.tr/?pnun=86&pt=Alaeddin+Camii>, (02.02.2016); Ara Altun, “Alaeddin Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul, 1991, s. 328.

⁶² Mustafa Oflaz, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 33, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara 2007, s. 93 “Niğde”, s. 94. Ayrıca Bkz. Ahmet Akşit, *Selçuklular Devrinde Niğde Şehri*, Kömen Yayınları, Konya, 2012s. 53.

anlaşılmaktadır. Selçuklular devrinde Niğde’de kaç tane medrese inşa edildiğine dair net bir bilgi olmamakla birlikte 1528 tarihli Osmanlı belgelerinde zikredilen Köhne Medrese’nin, Selçuklular döneminde inşa edildiği kuvvetle muhtemeldir.⁶³

Hüdavend Hatun-Hundi Hatun Zaviyesi: IV. Kılıç Arslan’ın kızı Hüdâvend Hatun tarafından şehir merkezinde inşa ettirildiği Osmanlı belgelerinden anlaşılmaktadır. Günümüzde ise bu yapı mevcut değildir.⁶⁴

Hatiroğlu Çeşmesi: Bu çeşme Anadolu Selçukluları döneminden günümüze intikal etmiştir. Çeşmede bulunan dört satırlık mermer kitâbesinden anlaşıldığı üzere 1267 yılında Hatiroğlu Mesud tarafından yaptırılmıştır. Çeşmenin ön kısmı yuvarlak kemerli olup, çeşmeye suyun dönme dolaplarla çıkarıldığı bilinmektedir.⁶⁵

Süleyman Şah Türbesi: Şehrin kuzey tarafından eski terminal caddesi üzerinde bulunmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında Şeyh Süleyman Şah türbesi olarak zikredilen yapının mimarî özelliklerinden dolayı Selçuklu eseri olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁶

Hüdavent Hatun Türbesi: Selçuklu mimarisinin en güzel örneklerini temsil etmektedir. 1312-13 yıllarında Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın kızı Hüdâvend Hatun tarafından yaptırılmıştır. Yüksekliği yaklaşık olarak 80 cm. olan türbe sekizgen tabanlı, taban ile gövde arasında bir sıra mukarnas sıralı, sekizgen gövdeli ve on altıgen başlıklıdır. Giriş portalı bulunmaktadır ve buraya üç basamaklı merdivenle ulaşılabılır. Bu kısım türbenin doğu cephesinde yer alır. Kapının her iki tarafında üzeri motiflerle süslü geometrik şekiller bulunmaktadır.⁶⁷

Anadolu Selçukluları Döneminde Kayseri

Kayseri şehrinin tarihi çok eski devirlere kadar uzanmaktadır. Bu konuda en önemli antik çağ kaynaklarından biriside Strabon’dur. Strabon eserinde Kayseri’nin ilk ismi ve çevresi hakkında ciddi bilgiler vermiştir. “Metropolis olan Mazaka ise Kilikia olarak adlandırılan yerdeydi. Bu kente “Eusebeia” ve ilâve olarak da “Argaios’un yanında” şeklinde tarif etmiştir. Gerekçesini de şöyle açıklamıştır: “Çünkü burası, tepesinde hiçbir zaman kar eksik olmayan, dağların en yükseği, Argaios’un eteğinde kurulmuştur ve buna tırmananlar ki çok azdır. Açık havada hem Pontus (Karadeniz) hem Issikos (Akdeniz) Denizi görülür. Genellikle Mazaka bir kentin kuruluşu için uygun bir yer değildir. Çünkü burada ne su vardır ne de doğal bir şekilde tahkim edilmiştir ve

⁶³ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 87. Ayrıca Bkz. Akşit, 2012, s. 55.

⁶⁴ Akşit, 2012, s. 56.

⁶⁵ Mehmet Özkarcı, , “Niğde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Ankara 2007, s. 97. Ayrıca Bkz. Yılmaz Özge, “*Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 50-51, Akşit, 2012 s. 59.

⁶⁶ Akşit, 2012, s. 60.

⁶⁷ Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 180. Ayrıca Bkz. Mehmet Özkarcı, *Niğde’de Türk Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 122, O. Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri 3* (Beylikler ve Osmanlı Dönemi), Adalet Matbaacılık Tic. Ltd. Şti. Ankara 2000, s. 147, <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=38462>, (02.02.2016).

valilerin ihmali yüzünden surları da yoktur. Ayrıca bütün çevredeki toprak düz olduğu halde, çok kıraçtır ve çift sürmeye elverişli değildir. Kumlu ve altı kayalıktır. Bütün Kappadokia'da hiç kereste olmadığı halde Argaios'un bütün çevresi ormanlarla kaplıdır ve böylece kolaylıkla kerestecilik yapılabilir. Fakat ormanlık bölgenin hemen altında birçok yerlerde soğuk su vardır. Ayrıca kentin önünde, ovada bir de ırmak vardır, ismi Melas'tır. Kentten yaklaşık kırk stadion (1 stadion yaklaşık 180 metreye denk gelir) uzaklıktadır ve kaynakları kentin seviyesinden daha aşağıda bir yerde bulunur" şeklinde önemli bilgiler aktarmıştır.⁶⁸

Kayseri şehri, Erciyes Dağı'nın kuzeye doğru uzanan eteklerinin sonunda bir ovanın üzerinde bulunmaktadır. Bu ova Kızılırmak⁶⁹ ve kollarından olan Karasu⁷⁰ ve Delisu ile sulanır. Kayseri'nin 5 km. kadar güney doğusunda Talas Köyü ile Ali Dağı ve yaklaşık olarak 10 km. kuzeyinde Erkilet Köyü ve batısında sazlık denen büyük bir bataklık bulunur. Kayseri'nin deniz seviyesinden yüksekliği 1070 m. kadardır. 4000 m. rakımıyla Anadolu'nun en yüksek dağlarından olan Erciyes'in Dağı da şehrin sınırları içinde yer alır. Kayseri şehri oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Kuzey yönü, Dış Kale (günümüzde bu sur mevcut değil), Eski Kale, Eski Sur ve İç Şehir adlarıyla anılan bir surla çevrilidir. Burası on dokuz mahalle olup çarşı da surun içindedir.⁷¹

Anadolu'nun fethi, Türk tarihinin yönünü ve akışını değiştiren önemli bir hadisedir. Aynı zamanda XI. yüzyıl Türk tarihinin önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Zira bu zamana kadar Orta Asya'dan batıya doğru gelişen Türk fütuhat geleneği, yedi yüzyıl boyunca hep Hazar ve Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırları takip ederek Tuna havzasına ulaşmıştır.⁷²

Ancak XI. yüzyıldan itibaren Bizans'ın Anadolu'da zayıflaması ve Büyük Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan'ın usta bir strateji ile Anadolu'ya yönelip Malazgirt zaferi ile yeni arazilerin fethedilmesi ve de Alparslan sonrası Selçuklu hükümdarlarınınca da bu politikanın devam ettirilmesi Anadolu'nun Türk vatani olması sonucunu ortaya çıkartmıştır. Malazgirt Savaşı'nın sonucunda Sultan Alp Arslan ile sulh anlaşması yapmasına rağmen Diogenes'in tahtan düşürülmesi sonucu Sultan Alp Arslan Anadolu'nun fethi emrini vermiştir. Melikü'r-Rûm kendi ülkesine dönünce yardımsız bırakılmış şeytan kalbinde, vesvese cini de dimağında yerleşmişti. İsyan ve tuğyan etmek yolunu tuttu ve ödemeyi kabul ettiği hazineyi göndermekte ihmâl gösterip geciktirdi. Bu durum Hazret-i Saltanat'a bildirilince Sultan, ümerâ'nın Memâlik-i Rûm içlerine ilerlemeleri, fethedip ele geçirebildikleri her mülkün kendilerine evlâd ve ahfâdına ait olacağını ve ondan başka hiç kimsenin o (mülk/toprak) üzerinde dahl ve tasarrufunun olmayacağını buyurdu. Bunun üzerine Emir Saltuk Erzenür Rum (Erzurum) ve çevresini tamamen ele geçirdi. Emir Artuk Mardin, Âmid, Mencigerd/Malazgirt, Malatya, Hasrtpurt (Harput) ve bugüne kadar el-hal ellerinde bulunan

⁶⁸ Strabon, 2000. s. 9

⁶⁹ Strabon, 2000, s. 1: Antik çağlarda Halys ismi verilmektedir.

⁷⁰ Strabon, 2000, s. 1: Antik çağlarda Melas ismi verilmektedir.

⁷¹ Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, (Haz. Kemal Göde) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982. s. 20-21.

⁷² Kafalı, Mustafa, "*Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*", Makaleler, C. 1, (Haz. Semih Yalçın; Süleyman Özbek), Berikan Yayınları, Ankara 2005, s. 189.

yerleri; Dânişmend Kayseriyya, Zamandu (Zamantı), Sivas, Develu, Tokat, Nikisar (Niksar), Amasya'yı Emîr Çavuldur Maraş ve Sarus'u (Sarız); Emir Mengüçik Gâzî Erzincan memâliki, Kemah, Kögonya ve diğer vilâyetleri ele geçirdi.⁷³

Sultan Melikşâh hükümdar olduğu zaman başta Kutalmışoğulları ile Tutak ve Artuk Beyler olmak üzere birçok Türkmen başbuğları Anadolu'da faaliyette idiler. Bu faaliyetler geçici istila olmayıp, tamamıyla ele geçirme, vatan kurma mahiyetini taşıyordu. Bizans İmparatoru VII. Mihail ise memleket savunmasını güçlendirmek için, Türklere karşı kullanılmak üzere *Ölmezler* (immortal) adı ile yeni birlikler teşkil etti. İmparator doğu orduları kumandanı olarak tayin ettiği İsaakios Kommenos'u Türkleri geri atmakla vazifelendirdi. İsaakios'un yanında, sonra imparator olan, kardeşi Aleksios da bulunuyordu. Dört yüz kadar ücretli Frank askeri de takviye almıştı. Bizans ordusu Orta Anadolu'ya hareket etti. Kayseri'ye geldikleri zaman halka kötü muamelesinden dolayı bir Frank askerini cezalandırmak isteyen başkumandan İsaakios'a karşı Urselius cephe aldı ve bütün kuvvetleriyle birlikte Sivas'a doğru yönelmiştir. Rastladığı küçük bir Türkmen müfrezesini bozdu, yoluna devam etti. Geceleyin onun ordugâhtan ayrılmasına engel olamayan İzak, ertesi gün asiye yakalatmak üzere kardeşini takibe göndereceği sırada, bir Türk ordusunun yaklaşmakta olduğunu anladı. Nitekim Kayseri'de ana kütle ile vuku bulan savaşta "cesaretle olduğu kadar sayıca üstün" Türk ordusu karşında Bizanslılar tutunamamışlar ve darmadağın olmuşlardır. Başkumandan İsaakios esir edilmiş ve karargâh kuşatılmıştır. 1072-1073 yıllarında Türkmen boyları Ankara hatta İzmit havalisine ulaşmışlardır.⁷⁴

Kapadokya bölgesine karşı gaza girişiminde ilk kez 1067 yılında Büyük Selçukluların meşhur beylerinden biri olan Afşin bulunmuştur. Afşin'in Kapadokya bölgesine karşı düzenlemiş olduğu bu akının durumu biraz farklıdır. Onu buraya kadar iten sebep ise Büyük Selçuklu Devleti'nin hâciblerinden biri olan Gümüştekin ile yaşamış olduğu bir sorun neticesinde yaptıkları bir kavgada Afşin'in, Gümüştekin'i öldürmesidir. Gümüştekin'in öldürülmesine oldukça kızan Sultan Alp Arslan'ın kendisini cezalandıracağını düşünerek emrindeki binlerce atıyla birlikte Anadolu'da batı yönünde gazalara girişti⁷⁵. 1067 yılının sonbaharında Malatya üzerinden hareketle Tohma vadisi boyunca Kayseri yönünde ilerlemiş, karşılaştığı birçok Bizans birliklerini de yenerek Kayseri'ye ulaşmıştı. Kayseri ve Kapadokya bölgesini geçici olarak ele geçirdikten sonra batıya doğru akınlarına devam eden Afşin Karaman'a kadar⁷⁶ ilerlemeyi başarmıştır⁷⁷.

Malazgirt zaferinden sonra Türkler 15-20 yıl gibi kısa bir sürede Anadolu'nun büyük kısmını fethetmişlerdir. Zira bir ülkede hâkimiyetin kalıcı ve devamlı olabilmesi için sadece askerî

⁷³ Reşidü'd-dîn Fazlululâh, *Selçuklu Devleti "Cami'ü't Tenvârih"*, (Terc: H. Hüseyin Güneş, Erkan Göksu), Selenge Yayınları-2010, s. 120.

⁷⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1973, s. 52-53-54, Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (Terc. Erol Üyepazarıcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 7.

⁷⁵ Ali Sevim, "*Bizans'ın Durduramadığı Büyük Türk Komutanı Bekçioğlu Afşin*", Makaleler Cilt 1, Ankara, 2005, s. 40.

⁷⁶ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, (Terc: Ali Sevim), Ankara 2011, s. 161.

⁷⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2013, s. 50, Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 54. Ayrıca Bkz. Sevim, 2005, s. 41.

güç ve üstünlük yeterli olmamaktadır; aynı zamanda iyi işleyen idarî teşkilatlar kurmak, yerleşmek ve kalıcı kültür eserleri meydana getirmek de gerekmektedir. Bunun için Türkler, Anadolu'da İznik, Konya, Kayseri (Kayseri'nin çevresi o devirdeki Nevşehir arazisi de dâhil) Çankırı, Sivas, Niksar, Tokat, Malatya, Erzincan, Divriği, Şebinkarahisar, Erzurum, Bayburt, Ahlat, Harput, Bitlis, Diyarbakır, Mardin gibi şehirlerin ilk devletlerini ve beyliklerini kurup idarelerini oluştururken aynı şehirlerde yerleşmeye, şehir hayatına geçmeye ve kalıcı kültür eserlerini meydana getirmeye de başlamışlardır.⁷⁸

1071 yılından itibaren Oğuz boyları Orta Anadolu'ya akınlarda bulunmaya başlamışlar ve böylece bölge hızla Türkleşmeye başlamıştır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük hizmetleri olan Danişmendliler, Büyük Selçuklular hanedanlığına bağlı olarak kurulmuş bir Türk beyliğidir. Beyliğin yayılma sahası Sivas, Kayseri, Tokat, Amasya, Niksar, Çorum, Malatya civarlarıdır. Devletin kurucusu Gümüştekin Danişmend Ahmed Gâzi, Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın ve Melikşâh'ın emirlerinden olup aynı zamanda Anadolu fatihi Süleyman Şah'ın da akrabası idi. 1080 yıllarında fetih için ilk defa Anadolu'ya giren Gümüştekin Danişment Ahmed Gâzi 1085 yılında başta Malatya olmak üzere Sivas, Kayseri ve havalisini fethederek ilk defa bu bölgeleri Türklerin hâkimiyetine almış ve devletini kurmuştur.⁷⁹

Anadolu'nun ilk İslâmlaşmış şehirlerinden olan Kayseri, Danişmendliler devrinden beri inşa olunan vakıf eserleri ile kısa sürede Türk-İslâm şehri karakteri kazanmıştır.⁸⁰ İbn Battûta seyahatnamesinde Kayserinin İslâm şehri oluşu ve şehir hakkında günümüze ulaşan ciddi bilgiler vermiştir. “Nekde'den (Niğde) Kaysârya'ya (Kayseri) doğru yola çıktık. Bu şehir de Irak padişahının hükmü altındadır. Ülkenin önemli merkezlerinden biridir. Bu şehirde Ahîlardan Emîr Ali tekkesinde konakladık. Bu adam çevredeki ahilerin önde gelenlerindedir. Şanlı bir beydir aynı zamanda, şehrin nüfuz sahibi âyan takımından bir grubu vardır onun. Tekkesi sağlam yapılı bir binadır; yiyeceklerin bolluğu, kandilleri ve döşemeleriyle gördüğümüz zâviyelerin en güzellerinden birisidir.”⁸¹ İbn Battûta eserinde kendisine yardım eden ahilerden bahsetmiş ve buranın görmüş olduğu en müreffeh şehirlerden birisi olduğunu yazmıştır. Kayseri Ortaçağ tarihinin en parlak devirlerini Selçuklu hâkimiyetinde yaşadı ve değerli âbideler ile süslendi.⁸²

Özellikle Anadolu Selçuklu Devleti'nin iktisadi sahada almış olduğu tedbirler bu gelişmenin önünü açtı. Selçuklu sultanlarının Karadeniz ve Akdeniz limanlarını fethetmeleri buralara Türk tüccar ve sermayedarlarını naklederek ithalat ve ihracat müesseselerini kurmaları,

⁷⁸ Salim Koca, Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) 'Türkiye' Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü”, *Eski Ön Asya Uygarlıklarından Günümüze Anadolu'da Türk Varlığı*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 16.

⁷⁹ Mehmet Eskioğlu, Mehmet Çayırdag, *Melik Gâzi Türbesi Rehberi ve Danişmendlilerin Kayseri'deki Eserleri*, Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Yayınları Birliği 1987, s. 3

⁸⁰ Ahmet Akşit, “Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Fizikî Yapısı”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 16-17 Nisan 1998, s. 35

⁸¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (Terc. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 415.

⁸² Erol Kürkçüoğlu, “Kayseri'nin Türkleşmesi ve Selçuklu Hâkimiyeti”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 16-17 Nisan 1998, s. 321.

Latinlerle yaptıkları ticaret anlaşmaları ve çok düşük gümrük tarifesi uygulamaları ticareti teşvik etmiştir. Ayrıca korsan saldırılarına karşın sigorta sisteminin tüccarların zararını karşılaması çok önemli tedbirlerden idi. Bunun yanı sıra Anadolu’da kervan yolları üzerinde dizilen ve her konak yerinde inşa olunan azametli kervansaraylar hâlâ ziyaretçileri hayran bırakmakta hele onların iç teşkilâtı ve hizmetleri ise medeniyet tarihinde daha da fazla hayranlık uyandırmaktadır. Filhakika her türlü ihtiyaç düşünülerek inşa olunan bu muhteşem âbidelerde yolcular, hayvanlarıyla birlikte, üç gün meccanen (bedava) kalmak ve yemek yemek imkânlarına sahip bulunuyor; hastalar tedavi olunuyor ve hatta fakir yolculara ayakkabı dahi veriliyordu. Uzaktan bakılınca bir kale, içlerine girildiği zaman bir yolun bir konak menziline kervan kabilelerinin her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak bir teşkilata sahip olan bu binalar ne nicelik ne de nitelik bakımından İslâm dünyasının başka bölgelerinde emsaline rastlanmayacak bir kıymet taşırlar. Selçuklu sultanları ve yüksek devlet adamları büyük ticaret yolları üzerinde hemen her menzillik (takriben 30-40 kilometrelik) mesafede bir kervansaray yaptırmışlardır.⁸³ Özellikle bu yapılar ticarî yollar üzerinde yapılmış ve bunun sonucu olarak da antik çağlardan bu yana ticarî yolların merkezi konumunda bulunan Kayseri’ye Selçuklu sultanları ve devlet adamları tarafından görkemli kervansaraylar yaptırılmıştır. Bu devasa yapılar sultan ve vezirler tarafından vakıflar aracılığıyla yaptırılıyor ve yaşatılıyordu.

Milletler arası ticaretin bu şekilde gelişmesi zirai ve sanayi üretimin artması sayesinde Selçuklu Türkiye’si çok yüksek bir iktisadi seviyeye ulaştı ki bugün hâlâ her yerde ziyaretçileri hayran bırakan âbideler bu durumu ortaya koyan en güzel maddi delillerdir. Bu gelişme ile eşit olarak Anadolu şehirleri de çok büyümüş; Konya, Kayseri ve Sivas gibi birinci sınıf merkezler meydana gelmiştir.⁸⁴ Türkiye Selçuklu Devleti bu sayede Anadolu’da Türklere has bir medeniyeti kurmuş ve yaymıştır. Bu medeniyet neredeyse Türk Rönesans’ını başlatmak üzereyken Haçlı seferleri ile akamete uğramıştır.

Kayseri şehri antik çağlardan beri bölgenin en önemli şehri olmuştur. Bunun en önemli sebepleri ise coğrafi konumu, Erciyes Yanardağ’ının ovasında bulunması ve ticaret yollarının kesiştiği bir konumda olmasıdır. Özellikle ticarî yollar şehrin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Antik çağlardan itibaren Asur’dan başlayan ticaret yollarının Anadolu’daki baş pazaryeri ve dağıtım merkezi Kayseri Kültepe olmuştur. Yine Anadolu’da Roma döneminde yapılan yolların kavşak noktasından birisi Kayseri olmuştur. Kayseri’nin bu önemi Türkiye Selçuklular döneminde de artmış ve Kayseri, Selçukluların merkezi şehirlerinden biri olup imar ve iskân faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Özellikle Selçuklular Anadolu ekonomisini denizlere açarak ve kendilerine has kervansaraylarda kervan sahiplerine üç gün gibi bir süre hizmet vererek ve de bununla kalmayıp

⁸³ Osman Turan, “Selçuklu Kervansarayları”, *Bellekten*, C. X, (1946), S. 39 s. 471.

⁸⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk –İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003, s. 356-357.

soyulan kervanları da sigorta ederek ticaretin fevkalâde canlanmasına sebep olmuştur. Ticarî hayatın zenginleşmesi ile şehirlere âbide eserler kale (şehri çevreleyen surlar), camiler, (büyük külliyeleer şeklinde de olmaktadır⁸⁵.) medreseler, hanlar, kervansaraylar, köprüler, türbeler, mescitler ve çeşmeler gibi yapılar inşa edilmiştir.

Selçuklu Dönemi Kayseri Kalesi: Kayseri'nin Ortaçağdaki kale şehir çehresi XI. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu Selçuklu Devleti'nin (1076) kurulması ile başlamıştır.⁸⁶ Selçuklulardan kalan Kayseri Kalesi oldukça iyi durumdadır. Güneydeki surlar ve kulelerle yoğun burçlar I. İzzeddîn Keykâvus tarafından yaptırılmıştır. Çok itinalı kesme taş örgüsü ile yapılan üç kule eskiden burada bulunan kitâbeye göre, 1224'de I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır. Bugün tamamen yıkılmış olan şehir surları muhtemelen onun zamanında tamamlandı.⁸⁷ Sultan II. İzzeddîn Keykâvus (1211-1220) döneminde ise yoğunburç yapıldı. Yoğunburç; eski şehir surunun doğu köşesinde ve Alaca Mescid'in karşısındaki yuvarlak kuleye verilen addır. Burcun üzerinde duvara konulmuş mermer bir kitâbenin kalın bir sülüs ile yazılmış yazıları, aşırı derecede bozulmuş ve birçok yerleri kırılmış olduğundan metni eksik olup, Türkçesi şöyledir. "1-Büyük sultan.....zamanında, 2-Karaların ve denizin.... Büyük Sultan...., 3- Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev oğlu Keykâvus." Kitâbenin tarihi, tespit edilemediğinden I. İzzeddîn Keykâvus'un bu burcu hangi yıllarda yaptırdığı ve onarttığı bilinmemektedir.⁸⁸

Sultan I. Alâeddin Keykubâd zamanı (1220-1237) kale kitâbesi iç kalenin kuzey yönünde bulunup "At Meydanı" adı verilen yerin ayrıca, bir sur ile çevrilmiş bulunduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Bu surlardan kalan duvar parçası üzerinde bulunan dört satırdan ibaret kitâbe ise şöyledir. " bu mübarek yapı, Keyhüsrevoğlu, din ve dünyanın şerefi, fetihler sahibi, dünya sultanlarının efendisi, sultanların büyüğü, Mü'minlerin Emîri'nin Burhanı, yüce Sultan Keykubad'ın devrinde, H. 621/M.1224'de tamamlanmıştır."⁸⁹

Kayseri Kalesi, iç ve dış kale olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Yamuk bir dikdörtgen biçimindeki iç kale, dış kalenin kuzey surlarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Dış kale ise tarihi şehri güney ve batıdan kuşatarak çevrelemektedir. İç kalenin kuzeyinde yer alan surlar günümüze ulaşmamıştır. Türk fethi öncesinde bir kale şehri görünümündeki Kayseri, ilk savunma hattı olan dış surların içinde kalan bölgede yer almaktaydı. Kale duvarlarının bazı bölümlerinde, İslâmî dönem yapılarından alınmış bezemeli malzeme görülmektedir. Altın kapıdaki arslan heykelleri de bezemeli öğeler arasındadır. Kalenin tamamında kesme taş kullanılmıştır.

⁸⁵ Ulu Camii etrafında medrese, hamam, kütüphane, imarethane, yapturan kişinin veya yakının türbesi, çeşme vb. bulunurdu.

⁸⁶ Gönül Çantay, "Kayseri'de Selçuklu Yapılaşmasının Önemi ve Koruma", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 10-11 Nisan 2003, 102.

⁸⁷ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, Ankara 1991, s. 301.

⁸⁸ Halil Edhem (Eldem), *Kayseri Şehri*, (Hazırlayan Kemal Göde) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982. s. 67.

⁸⁹ Eldem, 1982, s. 68.

Melikgazi (Zamantı-Kuş) Kalesi: Melikgazi Kalesi, Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesindeki Melikgazi köyündedir. Melikgazi Türbesi'nin devamındaki tepelik alanda kurulmuştur. Çevre araziye oldukça hâkim konundaki Melikgazi Kalesi, Bizans döneminde Zamantı ile Elbistan yollarını kontrol altında tutmak amacı ile yapılmıştır. Bizanslıların bölgedeki hâkimiyetini kaybetmesinden sonra sırasıyla Danişmendiler, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında kullanıldığı ve bakım gördüğü bilinmektedir. Eski Zamantı (İlbaşı) nahiyesine 26 km mesafede, Melikgazi Türbesi'nden birkaç yüz metre yüksekte, sivri bir tepe üzerinde kurulmuş olan kale bir taç gibi görünür.

Melikgazi Kalesi, bulunduğu yerdeki kalkerli kayalar ile bütünleşmiş bir yapıdır. Dış kısımları kesme kırmızı ve beyaz taşlar ile işlenmiştir. İç kısımları ise Selçuklu tekniğinde olup, bol harç kumlu horasan harçlı dolgular halindedir. Dışta kullanılan kesme taşlar üzerinde yer yer Selçuklu motifleri bulunan taşlara rastlanmaktadır. Kalenin burçlarına yakın kısımdan siyah taştan bir şerit dolaşmaktadır. Bedeninde ve köşelerinde irili ufaklı dokuz adet yuvarlak üç adet beş sathlı ve bir adet dört köşeli olmak üzere toplam on üç adet kule vardır. Bizans, Danişmendliler, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında kullanılan ve tamir gören bu eski Türk kalesinde üç değişik yapıya rastlanılmaktadır. Birincisi küçük ebatlı kesme taşlardan yapılan Bizans duvarlarıdır. Sonradan Danişmendli veya Selçuklular zamanında bu surlar daha iri kesme taşlarla güçlendirilmiş ve yeniden tahkim edilmiş, büyük ahşap direklerle takviye edilmiştir. Selçuklu döneminde yapılan onarım ve eklemelerdeki taşlar üzerinde Selçukluların çok sık kullandıkları taşçı işaretlerine rastlanmaktadır. Kalenin bazı yerlerinde de çok sonradan alelacele yapıldığı anlaşılan duvar ve sur görülmektedir.⁹⁰

Zamantı (Kuş Kalesi) ismi, bilhassa Arap-Bizans mücadelesinin çok şiddetlendiği X. yüzyılda sık sık geçmektedir. Zamantı kalesi Türkler devrinde de asırlar boyunca ehemmiyetini korudu. Kalenin altında ve güney tarafında bulunan Melik Gâzi Türbesi, ismin de gösterdiği gibi muhtemelen, Danişmendlilerin hükümdarlarından en güçlüsü ve Haçlı muharebelerinin en meşhur şahsiyetlerinden Gâzi'ye (Ö. 1134) aittir. Bu türbe Danişmendlilerin de yaz mevsimini burada geçirdiğini gösterir. Kale sonra Selçukluların idaresine geçti. İbn-i Bîbî'de kalenin adı Zamantû şeklinde geçer. Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubad tahta geçtikten (1220) bir müddet sonra (1223 yılında) kendisine tahakküm ettiklerine veya etmek istediklerine inandığı, daha doğrusu istediği şekilde hareket edebilmek için devlete büyük hizmetler etmiş, tecrübeli ve değerli beyleri ortadan kaldırırken Emîri Meclis Fahreddin Behram Şah'ı da Zamantı Kalesi'nde hapsedirmiştir.⁹¹

Ahmet Hisar Kalesi: Bu kale tek göz köprüsünün üst tarafındaki tepede hamamın ise 100 metre mesafesinde bulunmaktadır. Bu kale aslında bir karakol mahiyetinde gözlem kulesidir. Buna

⁹⁰ Halil Erkişlioğlu, *Kayseri Tarihi*, Kayseri İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Kayseri, 1993, s. 82-85.

⁹¹ Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı (Selçuklular Devrinde Milletler arası Büyük Bir Fuar), *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, İstanbul 1985, s. 33-35.

planga denmektedir. Kalenin iskeleti belli olmakla beraber büyük bölümü yıkık vaziyettedir. İki tepeye ve bir vadiye hâkim durumdadır. Bu bölgeler bir geçiş güzergâhı mahiyetinde olup önem derecesi yüksektir. Kaçakçıların etrafında kazı çalışmaları yaptıkları tespit edilmiştir.

Han Camisi: 13. yüzyıl dönemi Selçuklu eseridir ve han olarak yapılmıştır. Ancak daha sonra camiye dönüştürülmüştür.

Gülük Camisi (1210-1211): Sultan İzzeddin Keykâvus devrinde H. 607/M. 1210-11 yıllarında yaptırılmıştır. Bu caminin düz ve toprakla örtülü olan damı 32 kemer üzerindedir. Adı geçen cami H. 735/M. 1335 yılında depremden yıkılmış olup, Alâmeddin oğlu Gülük Şemseddin adında bir kişi tarafından onarılmıştır.⁹²

Hasbek Kümbeti Camisi: Hasbek Kümbeti Kayseri’de Anadolu Selçukluları devrine ait en eski kümbetlerden biridir. 1186 yılında yapılmıştır. “Kadı Kümbeti” ve “Mesud Gülzar Kümbeti” diye isimlendirilmektedir.

Sivasî Hatun Camisi (Yukarı Develi Ulu Camisi): Camide bulunan mermer kitâbeden yapının H. 680/M. 1281 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Selçuklu devri III. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Göçerastan’ın oğlu Nasrullah ve cariyesi Sivasî Hatun tarafından yaptırılmıştır.⁹³

Hunat (Huand) Hatun Külliyesi: Sultan Alâeddin Keykubad’ın hanımı Mahperi (Huand) Hatun tarafından 1238 yılında yaptırılmıştır. Bu külliye cami, medrese, hamam, türbe ve şimdi mevcut olmayan imâretten meydana gelmiş yapı grubudur. Şehir merkezinde Kağrı Pazarı mevkiinde, İç Kale’nin doğusunda bulunmaktadır. Külliye, kuzey-güney yönlerinde cami, caminin meydana bakan batı cephesinin önünde çapraz vaziyette bulunan çifte hamam, caminin kuzey tarafında da kısmen camiye bitişik olan ve doğu- batı yönleri doğrultusunda uzanan medrese, kapısı medreseye açılmak üzere caminin kuzeybatı köşesinin iç tarafına yerleştirilen türbe ve varlığını Evliya Çelebi’den öğrendiğimiz fakat günümüze gelemediği belirtilen imâretten oluşmaktadır. Anadolu’da Selçuklu döneminin önemli külliyelerinden birisidir. Batı ve doğu taç kapılarına yerleştirilmiş olan üç satırlık yazıtlara göre H. 635/M. 1237-38 yılında I. Alâeddin Keykubad’ın hanımı Mahperi Hatun tarafından yaptırılmıştır.⁹⁴ Kuzey- güney doğrultusunda düzenlenen caminin batı ve doğu yönlerinde birer giriş yer almaktadır. Duvarlarda köşe kulelerine ve desteklere yer verilmiştir. Cami, boyuna düzenlemeli, mihrap duvarına dik yedi sahnıdır. Mihrap önü kubbesi ile 1726 ve 1900 yılı onarımlarında üzeri kubbeyle kapatılan orta açıklık dışında diğer alanların üzeri

⁹² Eldem, 1982, s. 59-60.

⁹³ Nuran Gülşen, *Kayseri İlinin Develi İlçesindeki Türk Mimari Eserleri*, Göl Kitap, İstanbul, 2011, s. 4.

⁹⁴ Mustafa Kemal Şahin, “Anadolu’da Selçuklu Döneminde Niğde Ve Kayseri Çevresinde Bulunan Taçkapılar Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 6, Sayı: 25, 2013, s. 479, -Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU Armağanı- www.sosyalarastirmalar.com, Eldem, 1982, s. 88.*

tonozlarla örtülüdür. 1726/27 yılında köşk minare, 1901 yılında da çokgen kaideli, silindirik gövdeli minare eklenmiş olmalıdır.⁹⁵

Avgunlu Medresesi (Havuzlu Medrese): Selçuklu devri eserlerinden olup XII. yüzyıla aittir. Medrese tek katlı iki eyvanlı, revaklı, avlulu planıyla Selçuklu medrese tipinin küçük boyutlusudur. Medrese içerisinde yaptırının medfun olduğu kümbet bulunmaktadır. Medrese, ismini eskiden içerisinde bulunan su kaynağından almıştır.

Hacı Kılıç Cami ve Medresesi: Selçuklu Sultanlarından II. İzzeddin Keykâvus döneminde Ebül Kasım İbn Ali Eltusi tarafından 1249 yılında yapılmıştır. Bu cami Kayseri'nin en güzel tarihi camilerinden bir tanesidir ve günümüzde de ibadete açıktır. Bu caminin câm-i şerifi üzerinde bulunan yazıtta şu cümleler yazılmıştır. "Emera bi imareti hâzih il -mescid il- mübarek fieyyamı Sultan Il-muazzam, İzz üd-dünya V'ed-din, Eb-ul feth Keykavus Bin Keyhusrev, Burhan-ü Emyr il-mü'min El-abdü, Ed-daifü, El-muhtacü ilâ rahmet illahi taâlâ, Ebi il-kasım bin Ali Et-tusiy, Târih-i sene tis'a erbain ve sitte mie"⁹⁶

Hacı Kılıç Cami ve Medresesi birbirine bitişik iki binadan oluşur. Sol tarafı cami, sağ tarafı medresedir. Her iki bölümün ayrı ayrı girişi vardır. Cami girişinin yanında, sonradan binanın mimarî usulü ile hiç uyuşmayan bir minare eklenmiştir. Eserin her iki taç kapısında görülen mukarnaslar ve bunları kuşatan kemerler, ayrıca kapıların kemerleri, revakların yanları çok güzel bir şekilde işlenmiştir. Binada o bölgede çıkan sarımtırak esmer bir taş kullanılmıştır. Medresenin yapısı Selçuklular zamanında geçerli olan geleneğe göre dikdörtgen şeklinde olup, ortadaki avlunun iki yanında odalar bulunur. Cami ise direkler üzerine oturtulmuş düz damla örtülüdür.⁹⁷

Gevher Nesibe Hastahanesi Gıyâsiye ve Şifâhiye Medreseleri (H. 602/M. 1205): Gevher Nesibe Şifâhânesi Anadolu Selçuklularının VI. Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun'un vasiyeti üzerine medrese ve hastane olarak 1205 yılında yaptırılmıştır. Hacı İki Mahallesinde bulunan bu binanın bazı bölümleri geçmişte yıkılmıştır.⁹⁸ Binanın taç kapısı çevresi enli bir silme ve bunun iç yanında geometrik şekilleri içine alan bir şeritle çevrilmiş olup, bunun içinde de kuvvetli mukarnaslar ile bir sivri kemer kenarı oluşmak üzere güzel bir örgü görülür. Mukarnaslar altına retacın kapısı yerleştirilmiştir. Kemer örgüsünün iç ve dış yanlarındaki düz yüzeylere türlü şekil ve çapta nakışlı ve dairevî madalyonlar kazılmıştır.⁹⁹

Binada iki satırdan ibâret olan ve kalın Selçuklu yazısıyla yazılmış bulunan kitâbede "*Kılıçarslan oğlu dinin ve dünyanın koruyucusu, büyük sultan Keyhüsrev zamanında-zamanı dâim*

⁹⁵ Eldem, 1982, s. 88; Şahin, 2013, s. 479.

⁹⁶ Mehmet Palamutoğlu, *Kayseri Tarihi (Mir'at-İ Kayseriyye)*, Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları, Kayseri 1987, s. 23.

⁹⁷ Edhem, 1982, s. 111-112.

⁹⁸ Günümüzde kapsamı olarak restore edilmiştir.

⁹⁹ Eldem, 1982, s. 57.

olsun- Kılıçarslan'ın kız, din ve dünyanın ismeti Melike Gevher Nesibe'nin –Allah sizin için onu razı kılsın- vasiyeti olarak 602(1205) yılında bu hastahanenin inşasına ittifak etti (inşa ettirdi).¹⁰⁰

Köşk Medrese: Köşk medrese Kayseri merkez Gültepe mahallesinde, Köşk Dağı mevkiinde bulunmaktadır. Köşk Medrese Eratna Beyi Alâeddîn Eratna tarafından 1399 yılında yaptırılmıştır. Bir söylentiye göre, türbenin yanındaki bina, aslında tekke olarak yaptırılmış olup sonradan medreseye çevrilmiştir. Türbede Eratnaoğulları aile fertlerinin mezarları bulunmaktadır. Köşk medrese kesiti kare şeklinde olup, kenarları aşağı yukarı otuz metredir. Kuzeye açılan bir kapıdan içeri girilir. Ortası açık bir holü olup, dört tarafında aşağı yukarı yedi metre yükseklikte ve dört metre eninde ve üstleri tonozlarla örtülü ancak önleri açık bodrum gibi on beş kadar oda vardır ki, bunlar da birbirine birer kapı ile bağlıdır.¹⁰¹

Dört Ayak Türbesi: XIV. yüzyıldan kalma bir eserdir. Kubbeli, dört ayaklı ve tonozlu yapısından dolayı Dört Ayak Türbesi ismini almıştır.

Emir Şahap Türbesi: Emir Şahap adına 1327 yılında yaptırılmıştır. İki katlı tonozlu bir yapıya sahiptir. Türbede Emir Şahap ve eşi Kutluğ Tigin'in mezar taşları vardır.

Suya Kanmış Hatun Türbesi: XIV. yüzyıldan kalma bir eserdir. Mimari olarak altıgen şekilde ayaklı ve üst örtüsü tamamlanamamış kesme taştan yapılmış bir yapıdır. Suya Kanmış Hatun vakfiyeleri olan bir hanımdır. Kitâbesi bulunmamaktadır. Yanıkoğlu Mahallesinde bulunmaktadır.

Eratna Oğulları Zamanı Emîr Erdoğmuş Türbesi (H.749/M.1348.): Burası için Kayseri'de "Tatarhâniler" türbesi derler. Aynı mezarlık içerisinde kubbeli yeni bir binadır. Kapı üzerinde küçük mermer levhaya yazılmış kitâbesinde "Burası Emîr Erdoğmuş'un şehitliğidir. H. 749/M. 1348 yılı aylarında." Türbenin bitişiğinde Tirmizli âlim Seyyid Burhâneddin'in mezarı bulunmaktadır.¹⁰²

Dev Ali Türbesi: Yukarı Develi'de Kopçulu Mahallesinde bulunmaktadır ve on ikinci yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülmektedir. Selçuklu türbelerine benzerlik gösterir.¹⁰³ Sekizgen planlı ve iki katlı olarak türbe düzgün kesme taş ve kırmızı sarı yöresel andezit taşı ile inşa edilmiştir.¹⁰⁴

Seyyid Şerif Türbesi: Yukarı Develide Eski Mezarlık içerisinde yer almaktadır. Kitâbeye göre 1295 yılında Şeyh Seyyid-i Şerif tarafından Şeyh Muhammed'e yaptırılmıştır. Yapı düzgün kesme taş ile yapılmış ve üstünde kubbe vardır.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Eldem, 1982, s. 58.

¹⁰¹ Eldem, 1982, s. 132.

¹⁰² Eldem, 1982, s. 131.

¹⁰³ Gülşen, 2011, s. 162-164.

¹⁰⁴ Gülşen, 2011, s. 166.

¹⁰⁵ Gülşen, 2011, s. 175-177.

Hızır İlyas Türbesi: Yukarı Develi'nin güneyindeki mezarlıkta bulunmaktadır. Kuzeyde dikdörtgen taç kapısı yuvarlak kemerli nişleri bulunmaktadır. Yapı kitabesine göre H. 695/M. 1295 yılına tarihlendirilmektedir. İçinde Sanduka bulunmamaktadır. Buna göre makam türbesi olabilir. Kare planlı yapıyı, içten köşelerde üçgen trompların yer aldığı kesme taş örgülü kubbe örter. Doğu ve batı cephelerine birer adet dikdörtgen pencere açılmıştır. Kubbede üç menfez penceresi vardır.¹⁰⁶

Sırçalı Kümbet: Kayseri'de 14. yüzyılda yapılmış nadir güzellikteki kümbet, kare kaide üzerinde silindirik gövdeli planı, Orta Anadolu'da önemli ve son örneklerinden biridir. Günümüze gelemeyen koni külahında çini süslemeler olduğu tahmin edilmektedir. Kesme taştan, üzerleri kemerli ve üç penceresi vardır. Kayseri'nin güneydoğusundaki geniş mezarlığın içindedir.¹⁰⁷ Türbe üzerinde kitâbe bulunmamaktadır.

Döner Kümbet: Halk arasında Döner Kümbet olarak bilinen Şah Cihan Hatun Kümbeti, Talas Caddesi üzerinde ve Seyyid Burhanettin Mezarlığı'nın karşısındadır. Kayseri'deki Selçuklu eserlerinin en güzel örneklerinden olan bu türbe kitâbesine göre Prenses Şah Cihan Hatun adına yaptırılmıştır. Kümbet kare bir kaide üzerine on iki köşeli bir gövdesi olup, tamamen kesme taştan, mukarnas kornişler üzerine konik külahla, içten ise silindirik mekân üzerine kubbe ile örtülüdür. Türbe kaidesi dört köşesindeki iki dilimli kırma şevlerle on iki köşeye dönüştürülmüştür. Yapının her yüzünde sivri bir silme taş kemer zeminden kabarık olarak gözükmektedir. Silmeler köşeler boyunca uzanmaktadır. Her köşede bir çift sütun bulunmaktadır. Sütunlar altı kaidenin saçağına dayanmaktadır. Taç kemerler bir bezeme olarak görünmekle beraber aynı zamanda on ikigen prizmadan daireye geçilmesini sağlamaktadırlar. Taç kemerlerin üzerinde geometrik bezemeli iki yuvarlak kuşak bulunmaktadır. Gövdenin etrafında, kaval silmelerin meydana getirdiği on iki sivri kemerden her birinin çevirdiği yüzeyler, farklı süslemelerle işlenmiştir. Ayrıca taç kapının solunda, bir hurma ağacının üstünde, çift başlı kartal ve iki tarafında birer aslanı gösteren harap bir kabartma, taç kapının sağında da diğer bir hurma ağacı kabartması vardır. Figürlü plastik süslemelerin bolluğu ile göze çarpan ve abidevi bir çadırı andıran kümbetin kapı cephesi üstünde, insan başlı, kanatlı iki pars figürü arasında çift başlı kartal arması tahrip edilmiş halde belli olmaktadır.¹⁰⁸

Hasbek Kümbeti: Hasbek kümbeti Kayseri'de Anadolu Selçukluları devrine ait en eski kümbetlerden biridir. 1186 yılında yapılmıştır. "Kadı Kümbeti" ve "Mesud Gülzar Kümbeti" diye diye isimlendirilmektedir.

Ali Cafer Kümbeti: Eratnalılar dönemine ait XIV. yüzyıl yapısıdır. Geleneksel Selçuklu kümbetleri tarzındadır. Kesin yapım yılı bilinmeyen yapı için tarih XIV. yüzyılın ikinci çeyreği olarak düşünülüyor. Kare kaideli, sekizgen gövdenin üzeri çokgen külahla örtülü, doğu, batı ve

¹⁰⁶ Gülşen, 2011, s. 187-188-189.

¹⁰⁷ Eldem, 1982, s. 131.

¹⁰⁸ <http://www.kayseri.gov.tr/doner-kumbet> (22.06.2016).

güney yönlerinde birer penceresi yer alıyor. Üstte mukarnaslı sütun başlıkları ve yan köşelerdeki sütunceleri içeride ilkin iç bükey kesitli, sonra düz, daha sonra pahlı çerçeve, ters U şeklinde dolanıyor. Köşeleri sütunceyle başlayan ve üstte üç sıralı mukarnasla desteklenen alanda kavsara kısmı dokuz mukarnas dizinden oluşuyor. Burada da ilk dört mukarnas dizisinde başında sarığı, çekik gözleri ve sakalı ile bir insan başı figürü betimlenmiştir.¹⁰⁹

Şah Kutluğ Hatun Kümbeti: Anıtsal taç kapısı ile ünlü olan bu kümbeti Eratnalılar döneminde Şah Kutluğ Hatun oğulları Emir Bahsayış, Emir Haydar Bey ve kendisi için 1349 yılında yaptırmıştır. Kümbet kare planlı olup, kesme taştan yapılmıştır. Taç kapısı dikkat çekicidir. Giriş kapısı geometrik silmelerden meydana gelen iki kuşakla çevrelenmiştir. Kapı nişi geometrik ve bitki motifleri ile dışa çıkıntılı yapılmıştır. Taç kapı ve yapı Selçuklu tarzı inşa edilmiştir.

Kitabesinde "Bu türbenin imarını temiz, hanım, şerefli, mahrem, kerem sahibi Şah Kutluğ Hatun -Allah ona dostluğunu devam ettirsin- oğulları ve anneleri için emretti. Merhum emirler Emir Bahşayis ve Emir Haydar Bey, Allah kabirlerini nurlandırın, H.750 (M.1349)" yazısı bulunmaktadır.

Ahi Evran Zâviyesi: Esnaf ve sanatkârlarının mesleki ve ahlâki teşkilâtı olan Ahiliğin merkezi durumunda olan zâviye 13. yüzyılda yapılmıştır. Anadolu Ahilerinin önderi Ahi Evran esnaf, sanatkâr ve tüccarları Fütüvvetnâme denen ilke ve kuralları etrafında birleştirmiştir. Bina, günümüzde Esnaf Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Babük Bey Zâviyesi: Toğa Timuroğlu Hacı Babük Bey tarafından 1365 yılında yaptırılmıştır. Yapı türbe ve eyvandan oluşmaktadır. Yapı klasik taş işçiliği ve Selçuklu mimarisi ile yapılmıştır.

Tekgöz Köprüsü: Kızılırmak Nehri üzerinde bulunan Tek Göz Köprüsü Yemliha Köyü sınırları içerisinde olup Selçuklu eserlerinden biridir. Çok yüksek ve ihtişamlı bir köprüdür ve görünlerde hayranlık uyandırmaktadır. Günümüzde de kullanılmaktadır. Taş işçiliği ile yüksek kemerler üzerine yapılmış mühim bir köprüdür. Yüzlerce yıl kullanılmış ve 120 m. uzunlukta olup, yan yana iki araç rahatlıkla üzerinden geçebilmektedir. Eski Ankara karayolu ve tarihi taş Roma yolu üzerinde kurulmuştur. Sultan II. Rükneddin Süleyman Şah zamanında, Kayserili Hacı Ali Şir Bin Hüseyin tarafından H. 599/M. 1203 yılında yaptırılmış olan Tekgöz Köprüsü, Kayseri'nin 30 km. kuzey batısında olup, Kızılırmak Nehri üzerindedir.

Köprünün kitâbesinde "Bu köprüyü fetihler sahibi, İslâm ve Müslümanları şereflendiren, din ve dünyanağı [düşmanlarını] kahreden, Kılıçarslan'ın oğlu Süleyman Şah zamanında Emir-ül Mü'min'e yardım eden, Kayserili Hüseyin oğlu Allah'ın rahmetine muhtaç, Zeyneddin Hacı Alişir

¹⁰⁹ Mustafa Kemal Şahin, "Anadolu'da Selçuklu Döneminde Niğde Ve Kayseri Çevresinde Bulunan Taçkapılar Üzerine Bazı Düşünceler", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 6, Sayı: 25, 2013, -Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı- www.sosyalarastirmalar.com

H.599/M. 1203 yılında inşa etti." Aşağı yukarı ortasında 27 m. çapında ve 18 metre yüksekliğinde, büyük bir kemer ve bunun kuzey yönünde de 11.5 m. çapında ve 7.5 m. yüksekliğinde küçük bir kemer mevcuttur.¹¹⁰

Anadolu Selçukluları Döneminde Nevşehir

Nevşehir ismini kurucusu Damat İbrahim Paşa'dan almış olsa da bulunduğu bölge insan yerleşimi eski çağlara ulaşır. Bu bölgenin tarihi M.Ö. 3000'lerde yaşamış Hititler ve Asur ticaret kolonileri devrine kadar gitmektedir. M.Ö. iki binlerin başında Kayseri Kültepe'ye gelmiş olan Asurlular Anadolu'da Kültepe dışında Asurlularla ticarî faaliyette bulunan koloni merkezleri karum ve wabartumlar da bulunmaktadır. Asurlu tüccarlar Anadolu'da ticaret üsleri tesis ederek uluslararası ticareti bu merkezlerden karşılıklı alış verişte bulunarak başlatmışlardır.¹¹¹ Bölgeye gelen Asurlular muhtemelen Kapadokya Bölgesi'nde de faaliyet göstermişler ve karumların bir alt düzeydeki pazar yeri olan wabartumları kurmuşlardır. Nevşehir ve çevresinin de içinde bulunduğu gayet geniş bir alanda faaliyet gösteren Asurlu tüccarlar, şehirlerin içlerinde veya kenarlarında 20 kadar wabartum ve 30 kadar da büyük karum ticaret kolonileri kurmuşlardır.¹¹²

Nevşehir'in içinde bulunduğu bölgeye tarihi kaynaklarda Kapadokya ismi verilmiştir. "Kapadokya" kelimesine ilk defa Pers Kralı I. Darius (M.Ö. 522-486) dönemine ait bir yazıtta rastlanmaktadır. Pers imparatorluğuna bağlı ülkelerin sıralandığı Behistun kayalıkları yazıtında, bölge "Katbatukas" ismiyle görülmektedir.¹¹³ Kapadokya sınırları ile ilgili en eski kaynak M.Ö. V. yüzyılda yaşamış olan Herodotos'a aittir. Herodotos (M.Ö. 484-425), Halys'i (Kızılırmak) geçtikten sonra Kilikya'ya kadar olan bölgenin Kapadokya olduğunu yazmıştır.¹¹⁴ "...Kappadokia da çeşitli sınırları olan bir ülkedir ve birçok değişiklikler geçirmiştir. Fakat bu ülkenin aynı dili konuşan sakinlerinin, güneyde Kilikia Taourosları diye adlandırılan dağlar, doğuda Armenia ve Kolkhis ve değişik dil konuşan aradaki halklar ve kuzeyde Halys (Kızılırmak) nehrinin ağzına kadar Eukseinos ve batıda hem paphlagonialı kabileler ve hem de Phrygia'da yerleşmiş olan Lykaonialılara kadar uzanan Galatialılar ve Kilikia Trakheia'da oturan Kilikialılar tarafından çevrilmiş oldukları söylenebilir."¹¹⁵ Strabon, burada sınırları çizerken aynı dili konuşan ve kültürel açıdan aynı özellikleri taşıyan halkın yayılma alanını gözetmiştir. Dolayısıyla güneyde Kilikya, kuzeyde Karadeniz, doğuda Fırat Nehri, batıda ise Ege bölgesine kadar uzanan geniş bir bölgeyi

¹¹⁰ Eldem, 1982, s.36.

¹¹¹ Kürşat Koçak, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar Ve Vergiler", *E.Ü. SBE Dergisi*, S. 27, 2009/2, s. 210.

¹¹² Sebahattin Bayram "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Nevşehir" *Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 16-19 Kasım 2011 Nevşehir, Nevşehir Üniversitesi Yayınlar, Ankara 2012. s. 136.

¹¹³ E. Norris, "Memoir on the Scythic Version of the Behistun Inscription", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Vol. 15 (1855), s. 9.

¹¹⁴ Herodotos, *Tarih*, (Çev.: Müntekim Ökmen), İstanbul 2012, I/72.

¹¹⁵ Strabon, 2000, s. 1.-Ayrıca Kapadokya isminin bölgenin Galatia'ya sınırları teşkil eden Kappadoks'dan (Kırıkkale'de Kızılırmak'ın kollarından biri olan Delice Nehri) geldiğini de 254. sayfada çeviren belirtmiştir.

içine almaktaydı. Günümüze göre ise; güneyde Çukurova, doğuda Malatya, kuzeyde Samsun-Amasya ile Sinop, batıda ise Konya'ya kadar olan bölgedir¹¹⁶.

Kapadokya Bölgesi ilk çağlardan bugüne kadar çeşitli medeniyetlerin varlığına şahit olmuştur. Asur, Hitit, Pers, Makedonlar, Büyük Roma ve Bizans gibi birçok devlet ve medeniyetin hâkimiyeti altına giren Kapadokya, Selçuklulardan önce Emevî ve Abbâsîlerin İslâm orduları tarafından da birçok kez ele geçirilmiş veya akınına uğramıştır¹¹⁷. Bizans döneminde ise Kapadokya teması olarak bölge özellikle İslâm ordularının akınlarına direnç göstermek için kuruldu¹¹⁸. Kayseri, Niğde, Aksaray ve bugünkü Nevşehir de bu themanın sınırları içerisinde yer almaktaydı. Selçuklular Anadolu'ya girdikleri zaman gerek Sasanilerin gerekse de İslâm ordularının düzenli olarak Anadolu topraklarına düzenlemiş oldukları seferler, Bizans ordusunu, ekonomisini ve sosyal vaziyetini oldukça zayıflatmıştı. Bu durum, Bizans'ın Anadolu topraklarının her köşesinde yaşandığı gibi elbette ki Kapadokya bölgesinde de kendini fazlasıyla hissettirmiş durumdaydı.¹¹⁹ Ancak XI. yüzyıldan itibaren Bizans'ın Anadolu'da zayıflaması ve Büyük Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan'ın usta bir strateji ile Anadolu'ya yönelip Malazgirt zaferi ile yeni arazilerin fethedilmesi ve de Alp Arslan sonrası Selçuklu hükümdarlarınca da bu politikanın devam ettirilmesi Anadolu'nun Türk vatanı olması sonucunu ortaya çıkartmıştır. Malazgirt zaferinden sonra Türkler 15-20 yıl gibi kısa bir sürede Anadolu'nun büyük kısmını fethetmişlerdir. Zira bir ülkede hâkimiyetin kalıcı ve devamlı olabilmesi için sadece askerî güç ve üstünlük yeterli olmamaktadır; aynı zamanda iyi işleyen idarî teşkilâtlar kurmak, yerleşmek ve kalıcı kültür eserleri meydana getirmek de gerekmektedir. Bunun için Türkler, Anadolu'da İznik, Konya, Kayseri, (Kayseri'nin çevresi o devirdeki Nevşehir arazisi de dâhil) Çankırı, Sivas, Niksar, Tokat, Malatya, Erzincan, Divriği, Şebinkarahisar, Erzurum, Bayburt, Ahlat, Harput, Bitlis, Diyarbakır, Mardin gibi şehirlerin ilk devletlerini ve beyliklerini kurup idarelerini oluştururken aynı şehirlerde yerleşmeye, şehir hayatına geçmeye ve kalıcı kültür eserlerini meydana getirmeye de başlamışlardır.¹²⁰ 1071 yılından itibaren Oğuz boyları Orta Anadolu'ya akınlarda bulunmaya başlamışlar ve böylece bölge hızla Türkleşmeye başlamıştır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük hizmetler başaran Danişmendiler, Büyük Selçuklular hanedanlığına bağlı olarak kurulmuş bir Türk beyliğidir. Beyliğin yayılma sahası Sivas, Kayseri, Tokat, Amasya, Niksar, Çorum, Malatya civarlarıdır. Devletin kurucusu Gümüştekin Danişment Ahmed Gazi, Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın ve Melikşâh'ın emirlerinden olup aynı zamanda Anadolu fatihi Süleyman Şah'ın da akrabası idi. 1080 yıllarında fetih için ilk defa Anadolu'ya giren Gümüştekin Danişmend

¹¹⁶ İlyas Gökhan, "İslâm-Bizans Mücadelesinde Orta Kapadokya Bölgesi", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (11-16 Kasım 2011) Bildirileri*, Nevşehir 2012, s. 257.

¹¹⁷ Bkz.: Gökhan, 2011, s. 258-267.

¹¹⁸ George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: Fikret İşıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011., s. 194.

¹¹⁹ Seyhun Şahin, "Kapadokya Bölgesinin Selçuklular Tarafından Fethi Ve Kapadokya Hâkimi Hasan Bey (Ebu'l-Gazi)", *Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu*, (Ed. Prof.Dr. İlyas Gökhan), Nevşehir 2015, s. 91.

¹²⁰ Salim Koca, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) 'Türkiye' Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Eski Ön Asya Uygarlıklarından Günümüze Anadolu'da Türk Varlığı*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 16.

Ahmet Gazi 1085 yılında başta Malatya olmak üzere Sivas, Kayseri ve havalisini fethederek ilk defa bu bölgeleri Türklerin hâkimiyetine almış ve devletini kurmuştur.¹²¹ Bölgenin fethi tamamlandıktan sonra bölgede özellikle Nevşehir havalisinde iskân faaliyetleri başlamıştır. Özellikle Türkiye Selçukluları devrinde şehirleşme ve imar zirveye çıkmıştır.

Avanos Sultan Alaaddin Camisi: Nevşehir İli Avanos İlçesi'nin merkezinde bulunmaktadır. Selçuklu döneminde yapılmıştır. Üç kemer üzerinde cami inşa edilmiştir. Kitâbesi yoktur. Caminin girişi ile ibadet edilecek yerin arasındaki yükselti farkı bulunmaktadır. Bu yükselti farkı yaklaşık olarak 2 metredir. Sebebi ise bilinmemektedir.

Avanos Özkonak Camii Kebir: Cami-i Kebir, Nevşehir İli Avanos İlçesi Özkonak beldesi sınırları dahilinde bulunmaktadır. Cami, H. 1114 yılında yapılmıştır. Avlusunda bir de mezar bulunmaktadır. Oldukça büyüktür. Kemerli camidir. Kitabesinde Arapça beyitler vardır. Caminin içinde 10 adet kemer bulunmaktadır. Camilerde pek rastlanmayan orijinal resimler yer almaktadır. Bu resimler kolonun üzerine çizilmiştir ve altı adettir.

Karahânî/Karaçay Hatun Camii: Karahânî Hatun adlı caminin mimarisi ve Selçuklu dönem minare örneğinden hareketle Selçuklulara ait olduğu kabul edilmektedir. Kitabesinden hareketle, H. 670/M. 1272 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde ibadete açık durumdadır. Eserin daha önce Mehmet Ekiz tarafından okunan kitâbesi şu şekildedir: "*Bismillahirrahmanirrahim. Hazel mescidi'l cami ruha..... bi âlâ.....Ebniyetül fân.... amere Karaânî Hatun.....tealâ sebine sitte mie*". Eser plan bakımından Selçuklu kervansaraylarının kapalı kısmının özelliklerini yansıtmaktadır.¹²²

Sultan Alaaddin Cami (Ortahisar Karyesi): Arşivde Ortahisar'da bulunan Sultan Alaaddin Cami'ne yapılan imam ve hatip atama kayıtları yer almaktadır. H. 1274/M. 1857 tarihli kitâbenin, tamir kitâbesi olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf kaydına rastlanmamıştır.¹²³

Avanos Sarı Han: Nevşehir-Kayseri yolu üzerindeki Avanos Sarı Han bu yol üzerindeki büyük ölçekli hanlardan biridir. Yapı dış taç kapısı üzerindeki kitabesine göre II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246) döneminde inşa edilmiştir. Karma tipteki yapının yaklaşık kare planlı avlusunun batısına eklenen beş sıklı kapalı bölüm/barınak bulunur. Kapalı bölümün ortasında kubbe ile örtülü aydınlık açıklığı yer alır. Yapıda doğu cephe eksenindeki dış/avlu taç kapısı ile avlunun batı duvarı/kapalı bölümün doğu cephesindeki iç taç kapı aynı dikey eksendedir. Yapının

¹²¹ Mehmet Eskioğlu, Mehmet Çayırdağ, *Melik Gâzi Türbesi Rehberi ve Danişmendlilerin Kayseri'deki Eserleri*, Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Yayınları Birliği 1987. s. 3.

¹²² Ali Kozan, "Nevşehir Yöresinde Türkiye Selçukluları Devri Eserleri ve Vakıf Kayıtları", (Ed. Prof.Dr. İlyas Gökhan), Nevşehir 2015, s. 114.

¹²³ Kozan, 2015, s. 117.

dış/avlu taç kapısı dokuz sıra mukarnas kavsaralı, iç/barınak taç kapısı tonoz kavsaralı düzenlenmiştir.¹²⁴

Derinkuyu (Doğala Han): Derinkuyu ilçesine bağlı Doğala Köyü'nün güneydoğusunda yer almaktadır. Mimarisinden hareketle Selçuklu devrine ait olduğu tahmin edilmektedir. Yapı günümüzde harap haldedir.¹²⁵

Derinkuyu (Dolay Han): Derinkuyu ilçesine bağlı Til Köyü'nde bulunmaktadır. Bu köyde bulunmasından dolayı yanlışlıkla Til Kervansarayı olarak da adlandırılmıştır. Hana ait bir inşa kitabesi mevcut olmayıp, mimarisinden hareketle XIII. yüzyılın son yarısına veya en geç son çeyreğine ait bir Selçuklu yapısı olduğu düşünülmektedir. Yapı harap haldedir. Yalnızca kapalı kısmı korunmuştur. Kareye yakın dikdörtgen planlı olan yapı, Ürgüp-Ereğli güzergâhında yer almaktadır. Ayrıca yapıldığı dönemde bu handan, Yeşilhisar ve Develi'ye ulaşıldığı bilinmektedir.¹²⁶

Altı Kapılı Türbe (Ürgüp): Mimarî yapısı itibarıyla XIII. yüzyıla tarihlendirilen türbenin, Selçuklu devrine ait olduğu düşünülmektedir. Ürgüp Lisesi bahçesinde bulunan türbe, ismi bilinmeyen bir Selçuklu komutanının karısı ve iki kızı için inşa edilmiştir. Türbeyle ilgili bir yazıda bu türbenin Kadı kalesi uç beyinin karısı ve kızları adına XIII. yüzyılda yapıldığı belirtilmektedir. Selçuklu sitilinde kesme taştan yapılmış olan türbe altıgen olup üstü açıktır.¹²⁷

Şeyh Turasan Zâviyesi (Başdere Köyü): XIII. yüzyıl Anadolu'sunda bugün Tekke Dağı adı verilen bölgede yaşamış olan Şeyh Turasan Veli'nin, Türkistan şeyhi Ahmet Yesevi'nin dergâhında yetişen pirlere biri olduğu ve Selçuklular döneminde Anadolu'ya gelen erenlerden olduğu kabul edilmektedir. Selçuklu ailesinin de destek olduğu Şeyh Turasan Veli'nin dergâhı, I. Alâeddin Keykubad'ın hanımı, Hunat (Mahperi) Hatun, tarafından yaptırılmıştır. Tekkenin Arapça kitâbesinde: *"Bu imaretin yapımı, Keykubad'ın oğlu büyük sultan, dinin ve dünyanın yardımcısı, Acem ve Arab sultanlarının sultanı, fethin babası, mü'minlerin emîri Keykubad'ın oğlu Fatih Keyhüsrev'in saltanatında Büyük Melîke dinin ve dünyanın temiz hanımı hayır sahibi tarafından 640 senesinde imar edilmiştir."* yazılıdır.¹²⁸

Sonuç

Sonuç itibarıyla, XI. yüzyılda Anadolu'ya yönelen Türkler, buralarda ve bu bölgelere yakın coğrafyalarda çeşitli devletler kurmak suretiyle Anadolu'ya, Ortadoğu'ya, Kafkasya'ya ve Balkanlara damgalarını vurmuşlardır. Kalıcı olarak geldikleri Anadolu'nun dağını, taşını, toprağını ve suyunu kendileri adlandırmış ve buraları medeniyetin beşiği haline getirmişlerdir. En başından

¹²⁴ Nermin Şaman Doğan, Nevşehir ve Çevresindeki Selçuklu Kervansaraylarının Süsleme Programı Üzerine Görüşleri. *Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 16-19 Kasım 2011 Nevşehir (s. 411-426), s. 421.

¹²⁵ Kozan, 2015, s. 120.

¹²⁶ Kozan, 2015, s. 120.

¹²⁷ Kozan, 2015, s. 118.

¹²⁸ Kozan, 2015, s. 118.

sonuna kadar planlı ve programlı sürdürdükleri iskân politikaları neticesinde de yeni köyler, kasabalar ve şehirler inşa etmişlerdir. Selçukluların yıkılmasından sonra da aynı coğrafyada yerine kurulan diğer Türk devletleriyle de bu faaliyetler sürdürülmüş ve Selçuklular döneminde inşa edilen eserlerin pek çoğu günümüze kadar intikal ettirilmiştir.

Çalışma konumuz olan Aksaray, Niğde, Nevşehir ve Kayseri’de Selçuklular döneminde inşa edilen pek çok bedesten, han, hamam, köprü, çarşı, pazaryeri, cami, mescit, medrese, türbe, kümbet, zâviye, kale ve çeşme gibi sosyal hayatı düzenleyen ve insanları mutlu eden yapılar mevcuttur. Bunların pek çoğu günümüzde dahi ayakta kalabilmişken bazılarının da maalesef sadece kaynaklardan varlığı tespit edilebilmiştir.

Selçuklular döneminde Aksaray’da çarşı ve pazar yerlerinin yanı sıra 7 tane han, vakıf kurumları ve mimarî eser olarak nitelendirebileceğimiz 4 cami, 2 mescid, eğitim kurumları olarak 8 medrese 3 hamam, 2 köprü, 1 çeşme ve 6 tane türbe tespit edilmiştir.

Niğde’de Aksaray’daki kadar olmasa da Selçuklular döneminde inşa edilen çok sayıda yapıtlar bulunmaktadır. Ticaret yerleri olarak adlandırılan bedesten, han, çarşı ve pazar yerleri olduğu anlaşılmıştır. Dinî kurumlar olarak da 1 tane cami, 1 tane mescid, 1 tane medrese 1 tane zâviye, 1 tane çeşme ve 2 tane türbe mevcuttur.

Kayseri’de ise Selçuklular döneminde inşa edildiği anlaşılan 3 kale, 6 cami, 4 medrese, 7 türbe, 5 kümbet, 2 zaviye ve 1 köprü bulunmaktadır.

Nevşehir’de de az da olsa Selçuklu eserlerine rastlanmaktadır. Burada da 4 cami, 3 han, 1 türbe ve 1 zâviye Selçuklu eseri olarak kayıtlara geçmiştir.

Kaynakça

AKSARAYÎ, Kerimüddin Mahmut, *Müsâmeretü’l Ahbar*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

AKŞİT, Ahmet, “Selçuklular Devri Niğde’inde Sosyal Tabakalar”, *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 2009, s. 39-51.

AKŞİT, Ahmet, Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Fizikî Yapısı, II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 16-17 Nisan 1998, (s. 35-45).

AKŞİT, Ahmet, Selçuklular Devrinde Niğde Şehri, Kömen Yayınları, Konya, 2012.

ALTUN, Ara, “Alaeddin Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul, 1991.

ARIK, F. Şamil, “Selçuklu Devleti’nde Siyaseten Katl”, *Bellekten*, C. LXIII, S. 236, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 43-93.

ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı, Remzi Kitabevi*, Ankara, 1991.

- BAKIRER, Ömür, "Aksaray Cıncıklı Mescid Ön Yüz Yüz Düzeni İçin Bir Deneme", IX. Vakıflar Haftası Kitabı, Ankara, 1992, s. 89-100.
- BAYKARA, Tuncer, Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985
- BAYRAM, Sebahattin, "Asur Ticaret kolonileri Çağında Nevşehir" Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri, 16-19 Kasım 2011 Nevşehir, Nevşehir Üniversitesi Yayınlar, Ankara 2012.
- CAHEN, Claude, Osmanlılardan Önce Anadolu, (Terc. Erol Üyepazarcı)Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- ÇANTAY, Gönül, Kayseri'de Selçuklu Yapılaşmasının Önemi ve Koruma IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 10-11 Nisan 2003, (s. 101-106).
- ÇETİNTÜRK, E. Nihal, "Aksaray-Kılıç Arslan Hanı", *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, VIII/2 (1983), s. 11-23.
- DÜNDAR, Mesut, Niğde Bor Hamamları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, S. 44, C. 2, Ankara 2004, s. 161-184.
- EDHEM (ELDEM), Halil, Kayseri Şehri, (Hazırlayan Kemal Göde) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- ERGİN, Osman Nuri, "Bedesten", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989.
- ERKİLETLİOĞLU, Halit, *Kayseri Tarihi*, Kayseri İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Kayseri, 1993.
- ESKİOĞLU, Mehmet-ÇAYIRDAĞ, Mehmet, *Melik Gâzi Türbesi Rehberi ve Danışmendlilerin Kayseri'deki Eserleri*, Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Yayınları Birliği 1987.
- YILMAZ Faruk, *İlk Çağda Günümüze Niğde Tarihi*, Niğde Kültür Kitabevi Yayınları, Niğde 1999.
- GÖKHAN, İlyas, "İslam-Bizans Mücadelesinde Orta Kapadokya Bölgesi", 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (11-16 Kasım 2011) Bildirileri, Nevşehir 2012.
- GÖRÜR, Muhammet, "Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehir", *Türkler*, C. 21, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 201-207.
- GÜLŞEN, Nuran, *Kayseri İlinin Develi İlçesindeki Türk Mimari Eserleri*, Göl Kitap, İstanbul, 2011.
- HAMZAKADİ, Mehmet, "Aksarayın Tarihi ve Turistik Durumları", *Devrim*, Mart 1965, s. 27-56.
- HERODOTOS, Tarih, (Çev.: Müntekim Ökmen), İstanbul 2012, I/72.
- HİLD, F.-RESTLE, M., "Koloneia", *Tabula Imperii Byzantini*, II, Wien 1981.

HÜSEYİNKLİOĞLU, Ayşegül-ARSLAN, Handan, "16. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Niğde Kazası Yerleşme Merkezlerinin Tespiti, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 2, Elazığ 2009, s. 299-314.

HÜSNÜ, Muallim Sapançalı, *Hasan Dağı'nda İlmi Cevelan*, Kömen Yayınları, Aksaray 1982.

İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfıyesi", *Vakıflar Dergisi*, C. 2, Ankara 1942, s. 45-69.

İBN BATTÛTA, İbn Battûta Seyahatnâmesi, C. I, (Çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yurt yayınları, İstanbul 2004.

İBN BATTÛTA, İbn Battûta Seyahatnâmesi, (Terc. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

KAFALI, Mustafa, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", Makaleler, C. 1, (Haz. Semih Yalçın; Süleyman Özbek), Berikan Yayınları, Ankara 2005.

KAFESOĞLU, İbrahim, Sultan Melikşah, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul, 1973.

KOCA, Salim, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) 'Türkiye' Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Eski Ön Asya Uygarlıklarından Günümüze Anadolu'da Türk Varlığı*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.

KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

KOÇAK, Kürşat, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar Ve Vergiler", E.Ü. SBE Dergisi, S. 27, 2009/2.

KONYALI, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde-Aksaray Tarihi*, C. I-III, İstanbul, 1974.

KOZAN, Ali, "Nevşehir Yöresinde Türkiye Selçukluları Devri Eserleri ve Vakıf Kayıtları", (Edt. Prof. Dr. İlyas Gökhan), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, Nevşehir, 2015, s. 111-131.

KÜRKÇÜOĞLU, Erol, Kayseri'nin Türkleşmesi ve Selçuklu Hâkimiyeti, II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 16-17 Nisan 1998, (s. 317-322).

LEAKE, William Martin, *Journal of a Tour in Asia Minor. With Compartive Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*, Londra 1842.

NORRİS, E., *Memoir on the Scythic Version of the Behistun Inscription*, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Vol.15 (1855).

OFLAZ, Mustafa "Niğde", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 33, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara, 2007, s. 92-95.

- ORAL, M. Zeki, "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, S. 5, 1962, s. 223-240.
- OSTROGORSKY, George *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: Fikret İşıltan), Ankara, 2011.
- ÖNKAL, Hakkı *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996.
- ÖZGE, Yılmaz, "Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- ÖZKAN, Süleyman, "Aksaray İli Arkeoloji Araştırmalarına Toplu Bir Bakış", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, 1994, s. 159-172.
- ÖZKARCI, Mehmet, *Niğde'de Türk Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- PALAMUTOĞLU, Mehmet, *Kayseri Tarihi (Mir'at-ı Kayseriyye) Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları*, Kayseri, 1987.
- RAMSAY, Willam, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*(Çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1960.
- REŞİDÜ'D-DÎN, Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, (Çev. Erkan Göksu-Hüseyin Güneş), Selenge Yayınları, İstanbul, 2010.
- SAFRAN, Mustafa, "Alaettin Keykubat'ın Otorite Anlayışı ve Ümera Katli Meselesi", *Selçuklu Dergisi*, S. 3, I. Alaettin Keykubat Özel Sayısı, Haziran Konya, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırma Merkezi Yayınları*, 1988, s. 97-103.
- SEVİM, Ali-YÜCEL, *Yaşar Türkiye Tarihi: Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- SEVİM, Ali-MERÇİL, *Erdoğan, Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara, 1995.
- SEVİM, Ali, "Bizans'ın Durduramadığı Büyük Türk Komutanı Bekçioğlu Afşin", *Makaleler Cilt 1*, Ankara, 2005.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî Târihi'l-Âyân'da Selçuklular*, (Terc. Ali Sevim), Ankara, 2011.
- STRABON, *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası*(Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.
- SÜMER, Faruk: *Yabanlu Pazarı (Selçuklular Devrinde Milletler Arası Büyük Bir Fuar)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1985, s. 33-35.
- ŞAHİN, İlhan, "Aksaray", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 291-292.

ŞAHİN, Mustafa Kemal, “Anadolu’da Selçuklu Döneminde Niğde Ve Kayseri Çevresinde Bulunan Taçkapılar Üzerine Bazı Düşünceler”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 25, Yıl 2013, -Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU Armağanı- www.sosyalarastirmalar.com.

ŞAHİN, Seyhun, “Kapadokya Bölgesinin Selçuklular Tarafından Fethi ve Kapadokya Hâkimi Hasan Bey (Ebu’l-Gazi)”, Nevşehir’in Tarihi Yolculuğu, (Ed. Prof. Dr. İlyas GÖKHAN), Nevşehir 2015.

ŞAMAN DOĞAN, Nermin, “Nevşehir ve Çevresindeki Selçuklu Kervansaraylarının Süsleme Programı Üzerine Görüşleri”, Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri, 16-19 Kasım 2011 Nevşehir, s. 411-426.

TOPAL, Nevzat, *Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri*, Aksaray Valiliği Yayınları, Ankara, 2009, s. 31-32.

TURAN, Osman, “Selçuklu Kervansarayları” Belleten, C. X (1946), S. 39.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk –İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1984.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 2013.

UZLUK, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara, 1958.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Niğde’de Karamanoğlu Ali Bey Vakfı”, Ankara, 1942.

İnternet Kaynakları

www.kayseri.gov.tr

<http://www.aksaraykulturturizm.gov.tr/TR,63658/hanlar-ve-kervansaraylar.html> (03.06.2016).

<http://www.kayseri.gov.tr/doner-kumbet> (22.06.2016).